

PARTICIPATIEF ARCHIEF

Studenten over een opdracht in het archief
De beginjaren van het AMVB
In Memoriam Wim Van der Elst
Archiefaanwinsten Voorjaar 2017
Curiosum: Verborgene liederen
Archief te gast: KMSKB

AMVB

ARCHIEF EN MUSEUM
VOOR HET VLAAMS
LEVEN TE BRUSSEL

WOORD VOORAF		
Erwin Eysackers en Ann Mares		2
DE BEGINJAREN VAN HET AMVB IN CONTEXT		
Dr. Yvo Peeters		5
ARCHIEVEN UIT DE BOOT OF OP DE KAR!		
PARTICIPATIEVE REVOLUTIE OF EVOLUTIE? VERSLAG AMVB-STUDIEDAG		
Kathleen De Blauwe		13
PARTICIPATIEF WERKEN		
KANSEN EN BEDREIGINGEN VOOR DE PROFESSIONAL		
Theo Thomassen		22
IN DE VOETSPOREN VAN HET AMVB		
GESPREK MET COOVI STUDENTEN OVER HUN ONDERWIJSOPDRACHT IN EEN ARCHIEF		
Tine Verwerft		37
IN MEMORIAM WIM VAN DER ELST		
Steph Feremans		49
ARCHIEFAANWINSTEN VOORJAAR 2017		
Frederik Geysen		51
CURIOSUM		
VERBORGEN LIEDEREN		
Frank Vanhaecke		53
ARCHIEF TE GAST		
ARCHIEVEN IN DE KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIË (KMSKB)		
Michèle Van Kalck en Véronique Cardon		62

WOORD VOORAF

Erwin Eysackers en Ann Mares

Deze *Arduin* is helemaal anders dan alle voorgaande. Voor het eerst ontbreekt immers de hand van Wim Van der Elst in de redactie ervan. Wim, AMVB-voorzitter van 2004 tot 2012 – en nog zo veel meer – overleed op 5 maart 2017. Steph Feremans, lid van de AMVB-Raad van Bestuur (en de nieuwe voorzitter van de Lakense Heemkundige Kring LACA), schrijft verder in dit nummer een eerbetoon aan Wim.

Arduin 21 opent met een stuk over de ontstaansgeschiedenis van het AMVB, intussen 40 jaar geleden. Het artikel is geschreven door één van de stichters van het AMVB, dr. Yvo Peeters, en gaat dieper in op de toenmalige doelstelling van de initiatiefnemers: 'Hoe het historisch Vlaams karakter van Brussel duurzaam aanschouwelijk maken voor een ruim publiek?' Het is geen toeval dat de initiatiefnemers deze vraag stellen op een hoogtepunt van de communautaire tegenstellingen in en over Brussel. Het compromis van Hertoginnedal (1963) was immers niet geslaagd in zijn opzet, namelijk de conflicten tussen de gemeenschappen pacificeren.

Ook de Grondwetsherziening van 1970 had aan beide taalzijden de spanningen verscherpt. In volle aanloop naar het Gemeenschapspact, een volgende poging om de verhoudingen tussen de gemeenschappen 'definitief' te regelen, ontwikkelt zich aan wetenschappelijke zijde de bekommernis om blinde vlekken, onjuistheden en mythevorming over Brussel via fundamenteel onderzoek tegen te gaan.

Het is dan ook opnieuw geen toeval dat de oprichting van het Centrum voor Onderzoek naar Brusselse Taaltoestanden binnen de Vakgroep Geschiedenis van de Vrije Universiteit Brussel door Prof. dr. Els Witte zich ook in 1977 situeert. Het onderzoekscentrum, dat bijgevolg eveneens 40 jaar bestaat, versmolt in 2005 met het huidige BRIO (Brussels informatie-, documentatie- en onderzoekscentrum), waarvan de archieven recent in het AMVB belandden. Met de ontmoeting van deze tweejarige Brusselinitiatieven wordt een cirkel rondgemaakt.

Archieven en wetenschappers als bewakers van waarheden en van het verleden? Het thema is brandend actueel. In deze tijden van fact chec-

king, de massale productie van 'vluchtige' digitale bronnen en helaas op vele plaatsen zelfs de vernieling van historische artefacten, stijgt het maatschappelijk bewustzijn rond het zorgvuldig en duurzaam bewaren en bewaken van oorspronkelijke informatie.

De vraag 'Hoe het historisch Vlaams karakter van Brussel duurzaam aanschouwelijk maken voor een ruim publiek?' stelt zich nog steeds.

Brussel, anno 2017, is een hyperdivers Hoofdstedelijk Gewest van 19 gemeenten met meer dan 1.180.000 inwoners waar zo'n 104 verschillende talen worden gesproken. Wat is de rol van het AMVB in deze snel veranderende internationale grootstad? Hoe kunnen we Brusselaars, van diverse oorsprong en achtergrond, betrekken bij de werking van het archief en museum?

De participatieve werking van archieven stond centraal op de AMVB-studiedag op 9 maart 2017.

Het verslag van deze studiedag werd opgemaakt door Kathleen De Blauwe, verantwoordelijke communicatie en publiekswerking van het AMVB. Professoren en experts werden uitgenodigd om hun visie over participatie voor te stellen en goede praktijken te delen. De presentatie van Prof. dr. Theo Thomassen werd integraal in deze *Arduin* opgenomen. Hij gaat in zijn bijdrage in op de gewijzigde en sterk uitgebreide rol van de archivaris en koppelt de participatieve werking aan de toenemende digitaliseringsprocessen.

Als relatief kleine collectiebeherende organisatie kiest het AMVB bewust voor een participatieve aanpak – uit overtuiging, maar ook uit noodzaak en dat niet alleen omdat het door het nieuwe Cultureel Erfgoeddecreet 2017 wordt opgelegd.

Om aan relevantie te winnen dienen alle mogelijkheden verkend om de collectie en werking beter te valoriseren.

Dat kunnen we niet alleen en daarvoor gaat het AMVB dan ook op zoek naar samenwerking met andere Brussel- en erfgoedpartners. Er wordt

bovendien aansluiting gezocht bij bredere lagen van de Brusselse bevolking om de rol van gemeenschapsarchief en open huis optimaal te kunnen vervullen.

De bijdrage van Tine Verwerft bevat de getuigenissen van studenten van de lerarenopleiding CVO-COOVI over hun ervaringen in het AMVB en op de leerkrachtendag. Er komen voorbeelden aan bod van hoe zij de AMVB-collectie inschakelen in de lessen. Dat er in het internettijdperk nog plaats is voor de klassieke dragers van informatie blijkt overduidelijk. Een archief maakt nieuwsgierig en, een belangrijke troef: de meeste informatie is tastbaar.

Door de archiefstukken te onderzoeken en te interpreteren worden ze als het ware opnieuw tot leven gebracht. Dat bleek ook tijdens de AMVB-nieuwjaarsreceptie. Tenor Bart Vandekerkhove en Erwin Eysackers (piano) selecteerden enkele partituren uit de rijke collectie muziek van het AMVB. Onder meer enkele gedichten van Schaarbekenaar Emmanuel Hiel op muziek van Peter Benoît konden een zeer geamuseerd publiek bekoren.

Ten slotte is er in dit nummer ook aandacht voor een andere collectiebeherende erfgoedinstelling. Michèle Van Kalck en Véronique Cardon stellen respectievelijk het Archief van het Koninklijk Museum van Schone Kunsten Brussel en het Archief voor Hedendaagse Kunst in België voor. Beide archiefdiensten zijn gehuisvest in het Koninklijk Museum van Schone Kunsten Brussel. De archieven bevatten onder meer documenten over het interne leven van de instelling en over de grote museale evenementen, maar ook achtergrondmateriaal over de totstandkoming van kunstwerken en over de kunstenaars zelf.

ERWIN EYSACKERS, IS VOORZITTER VAN DE RAAD VAN BESTUUR AMVB
ANN MARES MAAKT DEEL UIT VAN HET DAGELIJKS BESTUUR VAN HET AMVB

DE BEGINJAREN VAN HET AMVB IN CONTEXT

Dr. Yvo Peeters

Een instelling als het AMVB is het natuurlijk aan zichzelf verplicht ook zijn eigen geschiedenis goed te documenteren. Daartoe heb ik willen bijdragen met een artikel dat de aanloop tot en de voorbereiding van de oprichting van het AMVB in de jaren zeventig beschreef.¹

In dit artikel wil ik wat dieper ingaan op de periode tussen het definiëren van de doelstelling door het Karel Buls fonds (11 februari 1975) en de stichting van het AMVB (20 september 1977).

Plannen maken is één ding, ze daadwerkelijk realiseren, heel wat anders.

Wat de gebroeders Verstraete voor ogen stond was geworteld in de overtuiging dat de steeds verdergaande Franstalige geschiedvervalsing in Brussel aangestuurd door FDF-kringen (maar jammer genoeg ook gesteund door enkele gerespecteerde historici van de ULB) tegengegaan moest worden.

In de aanloop naar de millenniumviering van de stad Brussel (zelf slechts gesteund op heel zwakke historische bronnen) verschenen meer en meer (pseudo-) wetenschappelijke publicaties die hardnekkig wilden bewijzen dat Brussel al 'eeuwenlang' een Franstalige stad was. Hiervoor gebruikte men fantasierijke etymologieën, vervalste toponiemen foutieve deducties uit Latijnse terminologie, om aldus de mythe van het 'van oudsher Franstalige' Brussel te onderbouwen.

In die jaren was Dr. Paul de Ridder, o.m. archivaris van Sinte-Goedele, een zeldzame stem in de woestijn die op basis van gedegen bronnenonderzoek deze Franstalige propaganda poogde te ontkrachten. Het is ondertussen voldoende bewezen dat er in Brussel slechts na de Franse bezetting (1795-1814) sprake is van een zekere verfransing, die dan – na een korte onderbreking onder de Verenigde Nederlanden (1814-1830) – fundamenteel door de Belgische overheden werd doorgevoerd. Desondanks stelde ook burgemeester Karel Buls tijdens zijn mandaat (1881-1899) vast dat Brussel nog steeds een overwegend Vlaamse stad was.

---

¹ PEETERS (Y.J.D.). 'De Prehistorie van het AMVB'. In: *Arduin* 2, 2007, p. 15-19.

Hoe kon men het historisch Vlaamse karakter van Brussel duurzaam aanschouwelijk maken voor een ruim publiek? Dat was de opdracht die de stichters van het AMVB zich stelden. Zoals de naamgeving van de instelling zelf duidelijk maakt is deze opdracht tweeledig: verzamelen (archief) en tonen (museum).

In die jaren beschikte België slechts over een zeer rudimentaire archiefwetgeving en bengelde in deze materie helemaal onderaan de lijst in Europa. De wet van 29 juni 1955 die het Rijksarchief organiseerde was alleen van toepassing op openbare besturen, die zich daar dikwijls met weinig enthousiasme aan onderwierpen.²

Voor archiefvorming daarbuiten bestond geen enkele rechtsgrond, zij het dan dat enkele grotere steden een eeuwenoude archieftraditie bestendigden. Voor de privé-sector en de persoonlijke archieven was niets voorzien (enkele grote bedrijven deden vrijwillig aan archiefvorming). Soms konden (zeer vooraanstaande) politici het Rijksarchief overtuigen hun archief op te nemen. De Koninklijke Bibliotheek (zoals ook de Antwerpse en Gentse stadsbibliotheek) namen soms het initiatief om archieven van belangrijke auteurs, samen met hun bibliotheek en ook meubilair te verwerven en in zogenaamde schrijverskabinetten te bewaren.

Cultuurleven versus leven

In deze context lag het nogal voor de hand dat de initiatiefnemers van het AMVB zich lieten inspireren door het hen enig bekende voorbeeld: het Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen.

De lezer merkt onmiddellijk de gelijkenis in de naamgeving op maar meteen ook het significante verschil: 'cultuurleven' versus 'leven'. De doelstelling van het AMVB was inderdaad anders en ruimer dan wat in Antwerpen was beoogd. Men wou het geheel van het maatschappelijk leven in Vlaams perspectief plaatsen. Het AMVC dus, als lichtend voorbeeld, in een aan de Brusselse werkelijkheid aangepaste vorm. Hierbij opteerden de stichters voor een pragmatische aanpak want enig studiewerk wees uit dat tussen het voorstel (vervat in het testament van H. Conscience in 1883) en de plechtige opening van het AMVC op 5 november 1933 meer dan een halve eeuw lag.

² Auteur dezes, zelf 40 jaar in overheidsdienst op federaal en Vlaams niveau sinds 1970, kan hiervan getuigen. De digitalisering van de laatste decennia verergert deze situatie dramatisch, ondanks het feit dat het wetgevend kader sterk verbeterd is.

Eerste vestigingen van het AMVB: de Oude Graanmarkt (boven) en de Visverkopersstraat (onder)

Zoveel tijd wilden en konden de AMVB-stichters zich niet veroorloven: twee jaar was hen gegund, wilden ze in het zogenaamde Brusselse millennium nog een rol spelen.

Na zich grondig over het AMVC te hebben ingelicht, besloot het bestuur van het Karel Bulsfonds tot een studiebezoek aan Antwerpen dat plaatsvond eind 1976. Zeer onder de indruk van de verzamelingen, de museale opstelling en de versterkte uitleg begon een werkgroep aan de concrete invulling van het project met het oog op een voorlegging aan de sector culturele uitstraling van de Nederlandse Cultuur Commissie (NCC) ter subsidiëring.

In diezelfde periode (juli 1976) besloot de Katholieke Universiteit van Leuven intern tot oprichting van een Katholiek Archief-en Documentatiecentrum (KADOC) maar naar buiten toe zou de realisatie slechts eind 1978 bekend worden, zodat dit het gebeuren in Brussel vooralsnog niet beïnvloedde.

Door een publicatie n.a.v. het 75-jarig jubileum van het AMVC krijgen wij inzicht in de externe receptie van het AMVB-initiatief in Antwerpen.³

Op pagina's 256-257 wordt een kleurrijk relaas gegeven van ons hogergenoemd bezoek aan het AMVC dat ik u hier niet wil onthouden. Het verhaal begint met een foute datering, zoals vermeld vond het bezoek plaats in 1976 en niet in 1978:

... zo ontvangt Ludo Simons in 1978 een delegatie van enkele heren uit Brussel voor een bezichtiging van zijn instituut. Urenlang leidt hij zijn gasten door het gebouw, toont uitgebreid de permanente tentoonstelling, de archieven, de catalogus en de technische infrastructuur. Aan het einde van de excursie, kort voor het gezelschap weer naar buiten wandelt, hoort Simons een van de heren lachend zeggen: 'Zo, en dat willen wij in Brussel dus ook'. [Dat hebben wij inderdaad precies zo gezegd]

Simons reageert als door de bliksem getroffen. Hoogst ongerust brengt hij onmiddellijk zowel conservator Willekens als de Antwerpse cultuurschepen Wim Geldolf op de hoogte: wat er met AMVC uitzag, bleek uiteindelijk te zijn: de aankondiging dat te Brussel op initiatief van het Karel Bulsfonds en met de financiële steun van de Nederlandse Commissie voor de Cultuur een 'Archief en Museum van het Vlaamse Leven te Brussel' zal worden opgericht, dat weliswaar de prero-

³ DEBERGH (G.). *Hof van het stof, een geschiedenis van het AMVC letterenhuis*. Antwerpen, 2008, p. 351.

In uitvoering van artikel 72 § 1 40 van het wetboek op de inkomstenbelasting werd bij Kon. Besluit van 3.4.1979 vrijstelling verleend van belastingen voor giften aan het A.M.V.B. vanaf minimum 1000 fr.

Bankrekening: 439-3081691-94, A.M.V.B. Brussel

Administratie :
Veeweydestraat 24-26 - 1070 Brussel
Telefoon : 02/ 5201534

Verant. Uitg. D. Verstraete, Veeweydestraat 24-26
1070 Brussel.

Ontwerp : E. Van Vlierberghe.

De Brussel verdwijnen steeds meer herinneringen aan het oorspronkelijk vlaamse wezen van de stad. In de huidige omstandigheden kan zeker niet verwacht worden dat hieraan aandacht zou worden besteed door een overheid die veel eerder dit facet van de hoofdstad zal verdoezelen of ten hoogste als folklore dulden.

Het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel wil dit verhelpen door een blijvend materieel getuigenis uit te bouwen van alles wat betrekking heeft op de vlaamse aanwezigheid te Brussel, zowel in het heden als in het verleden. Dit gebeurt op een wetenschappelijke en onpartijdige wijze, gefundeerd op de modernste begrippen van museum- en archiefwezen onder het beleid van deskundigen.

Het opzet van het A.M.V.B. is mettertijd een museum met toonzalen, bibliotheek en archief ter beschikking van het publiek te stellen. Reeds heel wat werd verzameld, geschenken of aangekocht. We doen thans een beroep op allen die wat bezitten of weten van iets dat hiervoor in aanmerking kan komen : archivalia, nederlandsstalige stadsplannen, te Brussel uitgegeven boeken en tijdschriften, vlaggen, symbolen, Gulden Boeken, enz. van verdwenen of nog bestaande vlaamse verenigingen (rederijkers, toneel, schuttersgilden, enz.), poppenspel, archiefstukken van letterkundigen, kunstenaars en politici, borstbeelden en foto's, volksvermaak, dialectstudie, liederverzamelingen, enz., hetzij als schenking, hetzij in bruikleen.

Laat niets meer verloren gaan, wij kunnen het ter plaatse afhalen. Uw naam kan als schenker vermeld worden.

Vestiging van het Museum aan de Oude Graanmarkt 5

Het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel werd in het najaar van 1977 als v.z.w. opgericht op initiatief van het Karel Bulsfonds. Het staat open voor alle belangstellenden. Het heeft reeds heel wat belangwekkende schenkingen mogen ontvangen en dank zij privé mecenaat enkele aankopen kunnen doen.

Het A.M.V.B. wenst én de Vlamingen, én de franstaligen, én de buitenlanders die de hoofdstad bevolken en bezoeken een korrekter inzicht geven in de geschiedenis en het wezen van het huidige tweetalige Brussel. De bedoeling is niet er een dood museum van te maken, maar een centrum van studie en documentatie.

Het AMVB onderhoudt contacten met het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven (Antwerpen), het Musée de la Vie Wallonne (Luik), het Fries Letterkundig Museum (Leeuwarden), enz. Het is effectief lid van de Nederlandstalige Museumvereniging, is erkend door de Nederlandse Cultuurcommissie en door het Staatssecretariaat voor Nederlandse Cultuur te Brussel.

Het AMVB is aangewezen op de steun en de medewerking van u allen. Het initiatief vond overal veel sympathie. Wil u even overwegen of u iets kan doen ?

Raad van Beheer van het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel :

H. Deeleyn, M. De Leyn, W. Joye, P. Meulemans, W. Meyers, L. Olemans, Y.J.D. Peeters, S. Petré, H. Reinhard, D. Verstraete, E. Verstraete.

gatieven van het AMVC niet in het gedrang beweert te willen brengen [...], maar dat zich onvermijdelijk voor een deel (het Brusselse deel namelijk) op het werkterrein van het AMVC zal gaan bewegen.

Simons geeft aan dat hij zich heeft 'blauw gepraat' om het gezelschap op de bezwaren tegen hun plannen te wijzen. Het AMVC bezit de archieven 'van bijna alle belangrijke Brusselse personen en verenigingen sinds 1830 [...].'

Een soortgelijk studiecentrum oprichten in de hoofdstad zou dus niet alleen dubbel werk betekenen, maar er ongetwijfeld ook voor zorgen dat beide instituten elkaar voor de voeten zouden lopen. Simons rekent zijn bezoekers voor dat het opzetten en inrichten van een geoutilleerd instituut een miljoeneninvestering vereist en dat behalve in geklimatiseerde ruimten en brandvrije kasten ook langdurig zal moeten worden geïnvesteerd in de opleiding van ter zake kundig personeel. In plaats van een zinloze concurrentie aan te gaan met AMVC, zou het volgens de adjunct-conservator 'alle aanbeveling [...] verdienen wanneer te Brussel een beperkte maar perfect gemaakt Museum van het Vlaamse Leven tot stand zou komen, met de hulp van het AMVC, dat zou kunnen instaan voor fotomateriaal, reproducties, dubbels van boeken enz., terwijl archiefmateriaal als vanouds verder naar het AMVC zou worden gedirigeerd.'

Simons wijst in dat verband op de samenwerkingsakkoorden die intussen niet alleen met de provincie West-Vlaanderen zijn afgesloten, maar ook met de Koninklijke Bibliotheek in Brussel, de Bibliotheek der Franse Nederlanden in Kortrijk, het Timmermans-Opsomerhuis in Lier en nog andere instanties. 'Mijn praten was evenwel boter aan de galg. Het Archief en Museum voor het Vlaamse Leven te Brussel komt er, voorlopig in de Centrale Hoofdbibliotheek (nabij de Muntschouwburg), later op het Martelarenplein.

Dit alles ontleent G. Debergh aan een brief van Simons aan schepen Geldolf van 3 februari 1977. Waar Simons de geplande locaties haalt, is niet gekend maar deze stonden zeker niet in de Brusselse plannen van toen. Op 28 september 1978 krijgt Wim Geldolf een tweede alarmerende brief van het AMVC. Het AMVB is ondertussen opgericht en het KADOC is nu ook naar buiten getreden. Anderen lijken nu ook te volgen en Simons schrijft: 'Het aantal initiatieven van buitenaf wordt angstwekkend (nadruk van ons)'.

Heden moet ik dus vaststellen dat het bezoek 'van enkele heren uit Brussel' in 1976 in Antwerpen tot grote ongerustheid leidde; iets waarvan genoemde 'heren' zich toen helemaal geen rekenschap hebben gegeven. Zo werd dan ook

met gerust gemoed verder gewerkt naar 1979 toe.

Op de valreep kon het AMVB in de prachtige spiegelzaal van het trefcentrum op de Graanmarkt in november 1979 zijn 'voorlopig permanente' (!) tentoonstelling openen.

De Staatshervorming van 1980 zou het archieflandschap grondig veranderen, vooral onder impuls van Minister Karel Poma.

In datzelfde jaar werd het Archief en Museum van de Sociale Arbeidersbeweging (AMSAB) opgericht te Gent, eveneens aldaar in 1982 gevolgd door het Liberaal Archief (zonder Museum weliswaar!).

Met de stichting van het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-Nationalisme in 1984 was het traditionele Vlaamse politieke spectrum compleet zodat het politiek beschrijf nu aan een raamwetgeving kon werken. Dit werd het decreet van 27 juni 1985 op de erkenning en subsidiëring van privaatrechtelijke Nederlandstalige (vreesde men dan een archief van de 'Francophonie' in Vlaanderen??) Archief- en Documentatiecentra.

Gezien het AMVB zich niet ideologisch, maar territoriaal had geprofileerd viel het buiten deze nieuwe regelgeving en moest het verderwerken met de eerder beperkte middelen van de NCC (later VGC).

Er moest nog ruim 15 jaar gewacht worden op het decreet over privaatrechtelijke culturele archiefwerking van 19 juni 2002 om eindelijk een normatieve regeling te hebben die ook het AMVB zou insluiten.

Op 24 september 2002 kreeg het AMVB dan ook het label 'erkend cultureel archief' van de Vlaamse Gemeenschap.⁴

DR. YVO PEETERS

WAS DE EERSTE SECRETARIS EN CONSERVATOR VAN HET AMVB (1977-1981).

---

⁴ Met dank aan Alicia Hammoum voor het uittypen van deze tekst in het kader van haar stageopdracht voor de opleiding vertaler tolk aan de Universiteit van Bergen

VERSLAG AMVB-STUDIEDAG

ARCHIEVEN UIT DE BOOT OF OP DE KAR!

PARTICIPATIEVE REVOLUTIE OF EVOLUTIE?

Kathleen De Blauwe

Met deze wat provocatieve titel mobiliseerde het AMVB de erfgoedsector rond een thema dat bij veel erfgoedwerkers uiteenlopende vragen oproept.

Er is wel consensus over het feit dat participatie een meerwaarde kan betekenen, maar hoe te implementeren in de werking? En hoe ver moet die participatie gaan? Wat zijn de positieve ervaringen en wat leren we uit faalverhalen?

Over deze en andere vragen bogen de professoren Theo Thomassen (Universiteit Amsterdam) en Frank Scheelings (Vrije Universiteit Brussel) en de case-sprekers aan de rondetafels zich samen met andere archivariissen, publiekswerkers en erfgoedliefhebbers op 9 maart 2017 in de Brusselse KVS.

Als gemeenschapsarchief van en voor Nederlandstalige Brusselaars trachtte het AMVB de voorbije jaren een participatieve werking uit te bouwen onder meer via samenwerkingstrajecten met het Lucernacollege Anderlecht en het Steunpunt Vrijwilligerswerk Brussel. Daarbij werd aansluiting gezocht bij nieuwe Brusselse gemeenschappen met onderwerpen waarover nog niets of weinig in de eigen collectie aanwezig is. In 2015 wijdde Noortje Lambrichts haar masterproef en stage aan participatie in het AMVB.¹ Projecten met scholen, een mondelinge geschiedeniswerking, een participatieve aanpak van tentoonstellingen maar ook van de klassieke archieftaken, zoals inventarisering, stonden reeds op ons programma en werkten een aantal drempels weg. De expertise en methodologische competenties die daaruit voortvloeiden wil het AMVB delen en toetsen aan andere ervaringen door het opzetten van participatieve initiatieven zoals deze studiedag.

Dus, de erfgoedvrijwilligers, archiefvormers en -gebruikers betrekken bij de archiefwerking en samen met hen de erfgoedcollecties betekenis geven? Ja, OK. Maar hoe? Dat deze vraag de sector bezig houdt, getuigt de grote opkomst (90 deelnemers) voor deze studiedag.

Meedenken, meedoen en meebeslissen?

AMVB-voorzitter Erwin Eysackers beklemtoonde in zijn welkomstwoord dat een kleine organisatie ook grote ambities mag tonen. Het AMVB groeide van een idealistische samenwerking van Vlaamse Brusselaars met een passie voor geschiedenis in 1977 uit tot een professionele en erkende culturele erfgoedspeler in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van vandaag. Dit jaar wordt de 40^e verjaardag van het AMVB gevierd, onder meer met de organisatie van deze studiedag. Vlaams Minister van Cultuur, Jeugd, Media en Brussel, Sven Gatz onderschreef het initiatief ten volle en gaf ook aan dat in het nieuwe Cultureel erfgoeddecreet (CED2017) het betrekken van de gebruikers bij de werking nadrukkelijk bij de subsidiecriteria wordt opgenomen.

Als eerste keynotespeaker maakte VUB-professor Archivistiek en coördinator van CAVA, Frank Scheelings, het aanwezige publiek vertrouwd met een aantal kernbegrippen en de noodzaak van participatie in de context van de archiefgeschiedenis.

Voor een heldere definiëring maakte hij een onderscheid tussen participatie in de werking van een organisatie of vanuit het beleid. Binnen een instelling kan

¹ LAMBRICHTS (Noortje). *Power to the people?! Een vergelijkende studie van gemeenschaps- en participatief archief, toegepast op het AMVB*, VUB, Brussel, 2015, p. V, 67.

dit zich manifesteren onder een passieve en actieve vorm. Bij de eerste soort participatie is het publiek een receptieve ontvanger, bezoeker, luisteraar en kijker. Bij de actieve vorm participeert het publiek mee door zelf te analyseren, maken en creëren. Vanuit de beleidshoek maakt hij een onderscheid tussen integrale participatie waarin iedereen mag meepraten of categoriale of sectorale participatie waarbij respectievelijk groepen of sectoren deelnemen. Volgens de paradigmaverschuiving van Terry Cook is de rol van archieven als bewijsmateriaal verschoven naar die van identiteit en gemeenschap. Door het ontstaan van gemeenschapsarchieven in de jaren 1970 uit emancipatorische bewegingen, de ontwikkelingen van de communicatietechnologie, toegenomen transparantie en geglobaliseerde wereldeconomie worden de archieven meer geconfronteerd met de participatie-uitdagingen. Nieuwe virtuele gemeenschappen hebben nieuwe gebruikers, een aanpassing van de manier van werken in archieven en technologische vernieuwingen tot gevolg. Daarbij komt nog de instrumentele benadering van archieven door de politiek. In een postmoderne samenleving biedt erfgoed houvast. Het kan immers ingezet worden als een instrument voor de vorming van het collectief geheugen, een gemeenschap en een verhoging van het sociaal en cultureel kapitaal van de burger. In de opkomende participatiesamenleving werd beleidsparticipatie reeds decretaal verankerd door middel van raden in de jaren 1990 en 2000. De ministers van Cultuur Bert Anciaux (1999-2000) en Sven Gatz (2014-2019) zetten deze trend verder door in hun beleidsperiode in te zetten op cultuurbeleving en levenslange participatie via empowerment van minderheden, verhogen van sociaal culturele competenties, opdoen van kennis en vaardigheden.

In de lijn van deze ontwikkelingen hebben reeds verschillende archivariissen waaronder Terry Cook, Alexander Everleigh, Evans, Shilton & Srinivasan, Huvila definities gegeven van een participatief archief. Deze omschrijvingen gaan van het samenwerken met de gemeenschap voor datgene waar de archivaris geen tijd voor heeft tot het meebescrijven en waarderen door gebruikers die als participanten het mede-eigenaarschap en het bestuur in handen nemen.

Frank Scheelings besprak twee participatievormen waaruit hij een aantal kritische vragen destilleerde. In het participatiemodel van Nina Simon helt de participatiebalans van vluchtige deelname van een zo breed mogelijk doelpubliek en grote controle bij de instelling over naar minder controle bij de gastinstelling en meer vrijheid en eigenaarschap bij de gemeenschap die gebruik mag maken van de faciliteiten van de gastinstelling. Volgens de gebruikers participatiematrix van Eveleigh (2014) zijn er allerlei tussenvormen mogelijk en verschilt de rol van de archivaris afhankelijk van de taken en verantwoordelijkheden zoals archivalische

werking, uitreiken naar en het engagement van een specifieke doelgroep, de sterke sociale binding tussen de gebruikers onderling die meer zeggenschap hebben en op meer diepgaande manier participeren en de transcriptiemachines waarbij de participatievorm volledig door de archivaris wordt bepaald. Prof. Frank Scheelings eindigde zijn lezing met een aantal kritische vragen om de rondetafelgesprekken te inspireren.

Rondetafels met praktijkverhalen²

De cases van Marika Ceunen van het Stadarchief Leuven en Tijs Goethals van de intergemeentelijke archiefdienst Poperinge-Vleteren behandelden de vragen 'Is het participatiesop de kool wel waard?' en 'Maakt deze herschikking de archieven sterker?' Zij hebben beiden als het ware de knop omgedraaid en zouden niet meer willen terugkeren naar de traditionele archiefwerking. Beide archivariissen besteedden veel tijd aan de begeleiding van vrijwilligers. Deze binding en bondingprocessen met de gemeenschap leveren volgens hen op lange termijn veel op. Toen er geen subsidies meer waren voor het Itinera Novaproject in het Stadsarchief Leuven, stapten de betrokken vrijwilligers naar het stadsbestuur om extra middelen voor het traject vrij te maken. Door het ambassadeurschap van deze enthousiaste groep mensen kwam het zelfbestuur van het archiefwerk in de handen van de vrijwilligers te liggen. De archivaris ontvangt, ondersteunt en faciliteert. Het transcriberen van de registers van de Leuvense schepenbank wordt gedragen door de vrijwilligers en zo ontstaat een gemeenschap van participanten die in een virtuele en fysieke omgeving werken.

De intergemeentelijke archiefdienst Poperinge-Vleteren is het eerste samenwerkingsverband in België dat zowel historische als archivalistische kennis en informatie van twee gemeenten beheert en deelt. Het intergemeentelijk archief brengt documenten samen die voor de eigen diensten en het publiek ontsloten worden waardoor men inzicht kan verwerven in de lokale geschiedenis. Door de beperkte schaalgrootte kon archivaris Tijs Goethals niet anders dan beroep doen op vrijwilligers voor de uitvoering van een aantal archivalistische taken. Na een intens proces en continue investering in het opstarten van 5 soorten van vrijwilligersgroepen voor onder andere het geven van een cursus paleografie, het transcriberen, het verpakken van rouwbrieven en bidprentjes en het scannen van beelden voor de beeldbank kan hij de vruchten van zijn ondersteunend en begeleidend werk plukken. Hij startte heel wat trajecten die de maatschappelijke functie van een archiefdienst in de kijker plaatsen zoals reminiscentiekoffers, het werken met een kunstenaar en

² Meer informatie over de praktijkcases is te vinden op de AMVB-website over de studiedag. Daar vindt u ook de link naar de fotoreportage.

Archivarissen en gebruikers in een digitale wereld

- ❑ archivarissen: niet meer de poortwachters die naar vaste regels ordenen en beschrijven maar professionals die voor en met gebruikers toegankelijkheid faciliteren
- ❑ archiefgebruikers: uitgangspunt niet meer de onderzoeker in de studiezaal maar onderzoekers die op het internet zonder bemiddeling bronnen raadplegen en met elkaar kennis uitwisselen
- ❑ de relatie tussen archivaris en gebruikers: niet meer expert tegenover leek maar partners in de kennisproductie -> participatie

Studiedag AMVB 9 maart 2017

een educatieve werking waarin scholen met archiefmateriaal aan de slag gaan. Tijs blijft wel de eindverantwoordelijkheid nemen.

Initiatieven zoals intergenerationele trajecten en samenwerkingen met scholen of kunstenaars rond de archiefcollectie zijn ook reeds genomen in het Marks and Spencer archief, het AMVB en het AMSAB-ISG Instituut voor sociale geschiedenis.

Bij het AMVB was er het project *Geef Brusselse jongeren en hun ouders een stem*. Leerkracht Nederlands Daphne Gemballa legde uit hoe zij vakoverschrijdend samen met andere leerkrachten uit het Lucernacollege rond de begrippen erfgoed, archief en migratie aan meertalige leerlingen met een migratieachtergrond aan de slag ging. Ze leerden eerst het AMVB kennen via een moordspel en een klasbezoek met Kathleen De Blauwe uit het archief. Daarna gingen de leerlingen zelf aan de slag met de archiefstukken en maakten ze zelf nieuwe mondelinge bronnen aan door hun ouders en grootouders te interviewen over migratie. Dit traject resulteerde in een gemeenschappelijk educatief pakket, interviews en een tentoonstelling voor en door leerlingen en hun ouders. Eén van de uitdagingen van dit soort processen is het creëren van een draagvlak en tijd

waarin alle betrokken leerkrachten, directie en archiefinstelling zich herkennen.

Ook Katie Cameron van het Marks and Spencer-archief werkt samen met scholen en doet activiteiten of workshops die aansluiten bij het leerplan. De collectie kleren en verpakkingsmateriaal van Marks and Spencer-producten inspireren hen om via originele invalshoeken het archief te valoriseren. In het aanbod werken ze met herinneringsdozen, een reminiscentiecafé of pop-up archieven op evenementen zoals een modeshow, downloadbare tijdslijnen en virtuele lessen voor scholen. Tijdens het 'Creative Sparks project' werkten ze samen met de bewoners van twee woonzorgcentra. Onder begeleiding van een kunstenaar interpreteerden ze de verschillende objecten en stoffen uit de collectie. Het resultaat van dit proces was een nieuw linnen kunstwerk dat in het archief werd tentoongesteld. Binnenkort starten ze met een intergenerationeel traject. Eén van uitdagingen waar Katie Cameron mee kampt is hoe ze langdurige trajecten met telkens dezelfde groep ouderlingen kan verantwoorden zonder enkel het aantal bezoekers voor te leggen.

Ook het AMSAB-ISG zoekt naar antwoorden op dit soort vragen. Als erfgoedcentrum voor het roerend en immaterieel erfgoed over sociale, humanitaire en ecologisch geëngageerde bewegingen heeft het een traditie van publieksgerichte projectwerking opgebouwd. Martine Vermandere vertelde over haar aanpak bij de projecten met kansengroepen of groepen die op één of andere manier een achterstandspositie innemen. Uit haar evaluaties van verschillende projecten (Ik woon in een Monument, Volkshuisvesting in Deurne, Lijn 13-Protteknie Petrol Zuid, We zijn goed aangekomen! Vakantiekolonies aan de Belgische kust, 101 Indianenverhalen. Gantoise 150 en Belgische vluchtelingen in Engeland tijdens WO I) leerde ze dat je hen enkel kan betrekken door een goede samenwerking met brugfiguren of intermediairs. Crowdsourcing, toonmomenten inlassen of een goede return naar doelgroepen zijn enkele aanzetten om die aanpak structureler uit te werken.

Op vraag van de Ghanese gemeenschap startte Piet Creve van het AMSAB-ISG en Heemkunde Vlaanderen met een begeleidend traject. Hij zocht naar een balans tussen de professionele bewaarcriteria, snelle resultaten om de projectsubsidies te verantwoorden en het uit handen geven van het ownership of eigenaarschap door de gemeenschap zelf. In dit traject was het participatieve element het actiever betrekken van de kansengroepen. Maar hoe organiseer je de regie van dit soort samenwerkingsprocessen? In dit project werd gestreefd naar een evenwichtige mix van professionelen en vrijwilligers, van mensen van Ghanese en Belgische afkomst, professionele organisaties met Ghanese en

Belgische vrijwilligers en jongeren. De participanten werkten de erfgoedinhoud uit en stuurden de projectplanning. Dat nam niet weg dat er best één organisatie het project trok en dat die functie ook voor alle deelnemers duidelijk was. Heemkunde Vlaanderen heeft die rol op zich genomen. Deze manier van werken vergde een grote hoeveelheid tijdsinvestering van het personeel. Het proces zelf was belangrijker dan het uiteindelijke product.

De stafmedewerker Riet Decuyper en vrijwilliger Liesbeth Pittery werken beiden voor het Steunpunt Vrijwilligerswerk Brussel om vrijwilligers en organisaties samen te brengen en hen te ondersteunen met praktische antwoorden en advies. Ze vertelden tijdens hun praktijkcase dat zij hulp vroegen aan het AMVB om hun archief te inventariseren. Samen slaagden ze erin om een inventaris van hun 10 meter archief op te stellen! En ja, ze deden dit helemaal zelf met de nodige hulp en ondersteuning van de archivaris Frederik Geysen. Dankzij de expertise van de medewerkers en de logistieke hulpmiddelen van het AMVB maakten ze een beschrijving van meer dan 1000 archiefbestanddelen. Na één jaar konden zij hun archief sneller ontsluiten dan gedacht en werd hun werking gemakkelijk raadpleegbaar voor een groter publiek.

De namiddag startte met een inspirerende lezing van de Nederlandse professor en archiefexpert Theo Thomassen. In zijn artikel elders in dit nummer van *Arduin* beschrijft Theo Thomassen zijn bedenkingen over deze leerrijke ontmoetingsdag.

Rode draden doorheen de praktijkverhalen en discussies? Vaak nog bleven de participatieve initiatieven beperkt tot ad hoc projecten en vooral dan binnen het luik publiekswerking. Participatie blijft een proces van vallen en opstaan maar het loont en draagt zeker bij tot een meer kwaliteitsvolle en evenwichtige archiefwerking. De keuze voor een participatieve aanpak moet wel gedragen worden door heel de organisatie omwille van de sterke impact op de werking. Ook bij de evaluatie en het publieksbereik moet er niet enkel gefocust worden op het aantal deelnemers.

Een strakke planmatige benadering staat immers vaak haaks op de vraag naar flexibiliteit en afstemming op de betrokken vrijwilligers en hun agenda's.

De ervaringen waren over het algemeen positief ondanks de vele praktische hindernissen en noodzaak tot bijstellingen. Weinig do's-en-don'ts werden geformuleerd want elk project is anders. De coproductieve aanpak vraagt een andere, vaak veel intensievere inzet en regie van de archiefprofessionals.

KATHLEEN DE BLAUWE
IS COÖRDINATOR COMMUNICATIE EN PUBLIEKSWERKING BIJ HET AMVB.

PARTICIPATIEF WERKEN: KANSEN EN BEDREIGINGEN VOOR DE PROFESSIONAL¹

Theo Thomassen

Participatief werken: geen bedreigingen, maar kansen

De tijd is voorbij dat het vormen, verzamelen, beheren, ontsluiten en interpreteren van archieven tot het exclusieve beroepsdomein van archivariissen behoorden.

Het zijn in toenemende mate geïnformeerde leken die deze taken onder leiding van, samen of zelfs zonder archivariissen uitvoeren. Veel archivariissen zien deze ontwikkeling met gemengde gevoelens aan. Ze juichen de vermaatschappelijking van archieven toe maar zijn ook bang dat zij hun controle over de archieven kwijt raken, dat iedereen met online-archieven maar doet wat hem of haar goeddunkt. Ze willen graag hun kennis delen maar vrezen dat hun rol van expert en professional wordt ondermijnd, dat de toepassing van de archivalistische beginselen (respect des fonds, garanderen van authenticiteit etc.) in het gedrang komt en dat de kwaliteit van archieven en toegangen achteruit gaat.

Zelf ben ik daar niet zo bang voor. Gevaren zijn er altijd maar kansen des te meer. Ik zal proberen aan te tonen dat participatief werken archivariissen ook veel nieuwe mogelijkheden biedt, dat we die mogelijkheden kunnen benutten als we participatief werken gepaard laten gaan met de vernieuwing van het vak en de discipline en dat participatief werken niet onze angst moet voeden voor ondermijning van archivalistische professionaliteit maar als aansporing moet dienen om onze beroepshouding verder te professionaliseren.

Ik zal deze stellingen proberen te onderbouwen door participatief werken in een digitale context te plaatsen. Participatief werken in de zin die we er nu aan geven vindt zijn oorsprong in de digitale wereld, is voor een belangrijk deel afhankelijk van de beschikbaarheid van digitale technologie om archief te vormen, te behe-

¹ Bijdrage aan de AMVB-Studiedag over participatie in de archiefsector, op 9 maart 2017 in de KVS, Brussel.

ren en te gebruiken en krijgt in die digitale wereld zijn betekenis en meerwaarde. Informatietechnologie heeft geografische grenzen opgeheven, iedereen met iedereen in verbinding gebracht en iedereen in de gelegenheid gesteld om met elkaar bestaande kennis uit te wisselen, ontdekkingen te doen en nieuwe kennis te produceren. Informatietechnologie heeft ons professionele blikveld wezenlijk veranderd, een paradigmawisseling veroorzaakt in onze theorieën, methoden en werkwijzen, de aard en frequentie van onze sociale contacten veranderd en uitgevers, dagbladredacties, filmdistributeurs, en andere informatie-intermediairs bijna buiten spel gezet.

Participatief werken en het postcustodiale paradigma

Als ik het hier over participatie heb, bedoel ik niet erfgoedparticipatie. Erfgoedparticipatie (hoe lofwaardig ook) is niet een archivalistische methode maar een politieke doelstelling, gericht als ze is op de verheffing van het volk in de sociaaldemocratische benadering en op vergroting van het publieksbereik in de liberale benadering. Onder participatie versta ik hier de samenwerking van professionals met geïnformeerde leken bij het oplossen van problemen in hun kennisdomein. Participatief werken is hier de manier waarop professionals die samenwerking in de kennisproductie vorm geven.

Participatief werken kun je ook in een fysieke context maar de term verwijst toch wel primair naar een digitale omgeving. Informatietechnologie heeft de wereld op zijn kop gezet en onze kijk op de verhouding tussen producenten en consumenten ingrijpend veranderd. Dat geldt zeker ook voor de archiefwereld en de aanbieders en gebruikers van archieven. Archivariissen waren de poortwachters van het archief die naar vaste regels de archieven ordenden en beschreven maar gaan zich steeds meer profileren als professionals die voor en met gebruikers toegankelijkheid faciliteren op hun eigen websites en op de sociale media. Het standaardtype archiefgebruiker was de onderzoeker op de studiezaal maar nu zijn het de onderzoekers die op het internet zonder bemiddeling bronnen raadplegen, zichzelf organiseren en met elkaar kennis uitwisselen. Activistische leden van webcommunities willen informatie uitwisselen, aan hun behoeften aanpassen en anderszins hergebruiken op een manier die betekenis heeft voor de gemeenschappen waar ze deel van uitmaken.

Archivariis en gebruikers staan niet meer als experts en leken tegenover elkaar: ze willen elkaar bejegenen als partners in de kennisproductie. Interactie en participatie zijn de toverwoorden. Archivariissen laten archiefgebruikers participeren in alle werkprocessen die voorheen hun exclusieve interventiegebied uitmaak-

ten. Ze laten gebruikersgroepen meebeslissen over wat wel en niet in het archief wordt opgenomen (wat in de museumwereld al langer 'participatief verzamelen' heet) maar ook helpen ze gebruikersgroepen bij het beheren van hun eigen archief, vragen gebruikers om te helpen bij het beschrijven, becommentariëren en hergebruiken ervan door tagging, annotatie, indexering en het verbinden van contexten en bronnen door middel van links.

Zijn interactie en participatie nog in overeenstemming met de uitgangspunten van de klassieke archiefwetenschap waarvan archivariissen het kennismonopolie claimden en die de kwaliteit van hun beroepsactiviteiten bepaalde? Het antwoord is nee. De archiefwetenschap waar interactie en participatie hun plaats hebben, is niet meer de archiefwetenschap van de klassieke voorschriften van respect des fonds, authenticiteit, standaardisatie en oude orde. Deze begrippen krijgen onder invloed van digitaliteit een andere invulling. De nieuwe wereld kan niet meer worden beschreven en geanalyseerd in termen van de oude. In de archiefwetenschap vindt een paradigmaverschuiving plaats.

Een paradigma is het verklaringsmodel dat aan een bepaalde wetenschap ten grondslag ligt en dat in een bepaalde ontwikkelingsfase van die wetenschap de uitgangspunten van die wetenschap definieert, bepaalt welke type vragen de wetenschapsbeoefenaren kunnen stellen en welke type antwoorden ze kunnen geven. Doordat kennis toeneemt, veroudert elk paradigma en moet het bij tijd en wijle worden vervangen door een nieuw. Je kunt zo'n paradigmaverschuiving vergelijken met de vervanging van de ene taal door de andere. Voor wetenschapsbeoefenaren is dat zeer ingrijpend. Kuhn, die de paradigmatheorie heeft ontwikkeld, spreekt dan ook van wetenschappelijke revoluties.

Digitaliteit heeft in de archiefwetenschap voor het klassieke, custodiale paradigma een nieuw, postcustodiaal paradigma in de plaats gesteld. Het nieuwe paradigma is een nieuwe taal met nieuwe begrippen zoals context en metadata. Het is daardoor geschikt voor het formuleren en oplossen van problemen die te maken hebben met digitale informatie. Maar het kan ook wat het oude paradigma kon: problemen formuleren en oplossen die te maken hebben met papieren archief. Het nieuwe paradigma neemt het oude in zich op maar geeft er wel een draai aan.

De paradigmaverschuiving die in de archiefwetenschap heeft plaatsgevonden, is een verschuiving van een custodiale naar een postcustodiale oriëntatie. Een custodiale oriëntatie neemt de fysieke wereld als uitgangspunt: een archiefgebouw

waar fysiek archief wordt bewaard, met de archivaris die als wachtpost tussen dat archief en de archiefgebruiker in staat. Een postcustodiale oriëntatie neemt de virtuele informatieomgeving als uitgangspunt: een informatieomgeving waar informatie voortdurend wordt gecreëerd, gebruikt en uitgewisseld en waarin gebouwen, fysieke informatiedragers en archivariissen nodig kunnen zijn om de creatie, de uitwisseling en het gebruik van informatie als dynamische processen te faciliteren en in goede banen te leiden.

Participatief werken en de ontwikkeling van de discipline

Participatief werken en het postcustodiale paradigma

Een participatieve archiefinstelling is in de woorden van Kate Theimer 'An organization, site or collection in which people other than the archives professionals contribute knowledge or resources resulting in increased appreciation and understanding of archival materials and archives, usually in an online environment.'² In een klassieke custodiale benadering is deze manier van werken niet goed in te passen. Archivariissen ontlenden daarin hun professionele rol aan hun kennismonopolie, terwijl participatief werken kennisdeling en gemeenschappelijke kennisproductie veronderstelt. In de custodiale benadering staat het waarborgen van authenticiteit door het behoud van de oorspronkelijke orde centraal en ligt de nadruk op de toepassing en handhaving van regels en standaarden terwijl participatie een variëteit aan gezichtspunten mogelijk maakt. In de custodiale benadering is participatie een bedreiging van de kwaliteit vanarchieven en toegangen maar in een postcustodiale benadering biedt ze vooral kansen en uitdagingen, kan ze worden gezien als een stimulans voor de ontwikkeling van een humanistische en meer interactieve benadering vanarchieven, van nieuwe concepten, van nieuwe methoden, technieken en instrumenten en van nieuwe onderzoekomgevingen die borg staan voor de betrouwbaarheid van het onderzoeksmateriaal en optimale interpretatiemogelijkheden van de gebruikers.

Een andere benadering

De ontwikkeling van een andere benadering is misschien wel het meest ingrijpend. Participatief werken is ook een exponent van de verschuiving van een vrijwel exclusieve bemoeienis met formele archiefvormers naar een meer afgewogen aandacht voor het individu en de informele gemeenschap. Als archivariissen zijn we geconditioneerd om overheidsarchief en de pragmatische functies van

² THEIMER (Kate). 'Participatory archives: something old, something new' (*Midwest Archives Conference*, 2012) p. 7 <http://www.slideshare.net/ktheimer/theimer-participatory-archives-mac-keynote> (geraadpleegd 12-05-2017)

archief (de behoeften aan verantwoording en bewijs) als uitgangspunten nemen maar het zou wel eens veel vruchtbaarder kunnen zijn als we zouden uitgaan van mensen en hun drijfveren om zichzelf en hun omgeving te documenteren. We leggen traditiegetrouw de nadruk op gestandaardiseerde informatie- en archiveringsprocessen van overheden en andere formele organisaties maar uitgaan van het unieke van elk individu, van elke gemeenschap is misschien een meer bijde-tijdse invulling van het respect des fondsbegrip. We ontwikkelen in ons streven om de hele samenleving te documenteren welhaast totalitaire modellen maar misschien past het beter bij onze informatiemaatschappij als we het individuele en het ongerijmde koesteren en individuen en gemeenschappen de instrumenten in handen geven om zichzelf te documenteren.

De grassroots-benadering ontwikkelt zich vooral lokaal en is ook vooral van lokale omstandigheden afhankelijk. Verschillen in traditie, in beschikbare expertise en in de institutionele inbedding van de betrokken archiefinstellingen leiden ook tot verschillende vormen van participatie. De archiefinstelling die werkt voor een specifieke gemeenschap is de oudste vorm. Het gaat hierbij vaak om documentatiecentra die nauw met emancipatiebewegingen verbonden zijn. Ze zijn veelal opgericht om archieven te redden waarvoor van overheidswege geen belangstelling was maar waar de betrokken gemeenschap zelf althans voor een deel haar identiteit aan ontleende. Zij brengen archieven van die gemeenschap bijeen, beheren ze en stimuleren het gebruik ervan. Het AMVB is er een goed voorbeeld van.

Van meer participatie is sprake daar waar archivariissen hun autoriteit en verantwoordelijkheid delen met archiefvormers en (secundaire) gebruikers en het archiefbeheer aan gemeenschappen delegeren. Hier verschuift authority control naar shared authority. Wanneer het beheer niet meer op één centrale plek plaatsvindt maar op meer plaatsen en eventueel op sociale platforms, al dan niet door archivariissen gefaciliteerd, spreken we in dit verband van distributed curation of distributed custody. Een verdergaande vorm van participatie is de participatory archive, een organisatie, site of verzameling (meestal online) waarin niet-archivariissen kennis of hulpmiddelen bijdragen om archiefmateriaal te interpreteren.³ Wanneer archivariissen een gemeenschap de gelegenheid geven om het verhaal van die gemeenschap te vertellen en hun eigen identiteit op te bouwen en te handhaven door zelf archiefstukken bij elkaar te brengen en te recontextualiseren, spreken we van community archives en wanneer de gemeenschap

³ Blog ISTO HUVILA <http://www.istohuvila.se/what-participatory-archive-real> (geraadpleegd 12-05-2017)

de documenten zelf aanlevert contextualiseert en gebruikt en de archivaris geen deelnemers zijn maar faciliteren van een community of records.⁴

Er is in deze opsomming sprake van toenemende participatie: archivariissen bieden aan, nemen deel, faciliteren of adviseren. We kunnen deze toenemende participatie identificeren met een groeiend verlies aan controle maar we kunnen haar ook waarderen in termen van de ontwikkeling van eenzijdige controle en eenrichtingsverkeer in de communicatie in een fysieke ruimte (de studiezaal) naar een andere manier van controle met (impliciete) regels en radicaal vertrouwen in de sociale ruimte (het web). Goede voorbeelden van door archivariissen georganiseerde groepscontrole van leken op kwaliteit zijn de projecten van Vele Handen. Vrijwilligers voeren daar gegevens in die door controleurs worden gecheckt. Elke tekst wordt altijd door twee invoerders onafhankelijk van elkaar bewerkt. Een controleur krijgt de ingevoerde gegevens van beide invoerders te zien. Als deze gegevens niet met elkaar overeenkomen beslist de controleur welke gegevens juist zijn.⁵

Nieuwe archivalistische concepten

Participatief werken is een uitdrukking van een andere benadering van archieven en die benadering gaat gepaard met de ontwikkeling van nieuwe concepten en de herijking van de bestaande.

Het onderscheid tussen archief en collectie is minder absoluut geworden doordat we archief niet meer definiëren als een geheel van bescheiden maar als informatie met een specifieke binding aan de werkprocessen van de archiefvormer. Zeker in een digitale omgeving kan een document soms wel en soms niet een archiefstuk zijn of op hetzelfde moment voor de een wel een archiefstuk en voor de ander niet.

Onder archiefvormers verstaan we niet meer alleen overheidsorganen en andere formele organisaties: we krijgen meer aandacht voor individuen en gemeenschappen als archiefvormers en definiëren de archiefvormer eerder als een samenstelling van uitgeoefende functies dan als gestructureerde organisaties.

Ook tegen de functies van archief zijn we anders aan gaan kijken. Lag in het verleden de nadruk nog sterk op de pragmatische functies (verantwoording, be-

⁴ BASTIAN (Jeannette). *Owning Memory: How a Caribbean Community Lost Its Archives and Found Its History*. Westport, Conn., 2003, p. 5.

⁵ Instructie voor de controle van de bevolkingsregisters: https://velehanden.nl/bestanden/projecten/project/picvh_vpr/file/controleinstructie.pdf (geraadpleegd 12-05-2017)

wijs, historische bron), tegenwoordig hebben we ook meer aandacht voor de erfgoedfunctie en andere symbolische functies.

We spraken al eerder van een andere benadering van het respect des fonds. De klassieke benadering, die vooral gericht was op de reconstructie van een oorspronkelijke fysieke orde, is – allereerst in een digitale omgeving – vervangen door een benadering waarin de reconstrueerbaarheid van een continu archiefvormingsproces centraal staat terwijl authenticiteit eerder met die reconstrueerbaarheid dan met ‘oorspronkelijkheid’ wordt geassocieerd.

Toegankelijkheid lijkt meer en meer te worden gedefinieerd in termen van interpretatievrijheid dan in termen van dwingende en onveranderlijke voorinterpretatie door de archivaris.

Participatie en de ontwikkeling van nieuwe concepten zijn onderdeel van dezelfde intellectuele mentaliteitsverandering en uitdrukkingen van dezelfde paradigmaverschuiving.

Nieuwe instrumenten, technieken en methoden

Participatief werken gaat ook hand in hand met de ontwikkeling van nieuwe instrumenten, technieken en methoden. Archiefinstellingen stellen aan archiefgebruikers een breed scala aan webtools beschikbaar om archieven te identificeren, te bevragen en te interpreteren en om met medegebruikers en archivariissen te communiceren. Niet lang geleden kon men archivariissen nog herkennen aan hun bekwaamheid in het lezen van oud schrift. Maar met de website *Wat staat daer?* die kort geleden door archiefinstellingen in Den Bosch, Tilburg en Eindhoven is ontwikkeld, kunnen nu ook leken ‘zich een weg door oude handschriften puzzelen’.⁶ In plaats van de gestandaardiseerde top-down representatiesystemen waarin de meervoudige betekenis van documenten slecht tot hun recht kan komen, worden nieuwe representatietechnieken ontwikkeld waarmee documenten vanuit verschillende perspectieven kunnen worden beschreven. Digitale ontsluiting leidt nog vaak tot complexe geprecoördineerde metadatering maar er is ook al een verschuiving zichtbaar naar postcoördinatie. Nieuwe waarderings- en acquisitiestrategieën en -technieken worden ontwikkeld die virtueel verzamelen en participatief verzamelen faciliteren.

Een krachtige stimulans voor participatief werken is de ontwikkeling van de digitale onderzoekomgeving. Steeds meer archiefinstellingen proberen op hun website onderzoekomgevingen in te richten. Het zijn omgevingen waar archief-

⁶ <https://www.bhic.nl/nieuws/wat-staat-daer> (geraadpleegd 12-05-2017)

gebruikers digitale of gedigitaliseerde bronnen en links naar bronnen kunnen vinden, hulpmiddelen bij het gebruik en de interpretatie van die bronnen en faciliteiten om te communiceren en te publiceren.

Ze zijn dikwijls bedoeld voor gebruikers van soortgelijke bronnen maar worden ook wel ingericht als verhalenfabriekjes voor de lokale gemeenschap, het verzorgingsgebied van de instelling. Maar het lukt meestal niet om daar echte gebruikerscommunities van te maken. De archiefinstellingen moeten het verkeer meestal zelf aan de gang houden; de door de hen gecreëerde virtuele gemeenschappen gaan zich doorgaans niet gedragen zoals je van de eigenaren van onderzoeksomgevingen zou verwachten.

Men kan zich afvragen of deze configuratie (de website met een of meer onderzoekomgevingen) een duurzame is. Het is de vraag of onderzoeksgemeenschappen die zichzelf rond een bepaald onderzoeksgebied hebben gevormd wel een plaatsje op de websites van archiefinstellingen nodig hebben. Familieonderzoekers bijvoorbeeld lijken zich bij voorkeur zelf op hun eigen websites te organiseren en archief- en documentatieinstellingen als digitale toeleveranciers te gebruiken.

Het is in dit verband leerzaam om te kijken naar gebruikerscommunities in de wetenschappelijke wereld die hun eigen digitale onderzoekomgevingen onderhouden en ontwikkelen. Deze digitale onderzoekomgevingen in engere zin waar de participatie van de gebruikers maximaal is, worden virtual research environments genoemd. Zo'n VRE wordt ontworpen, ingericht, beheerd en gebruikt door een groep wetenschappelijke onderzoekers die zichzelf als onderzoeksgemeenschap hebben geformeerd rond hetzelfde onderzoeksobject om hun onderzoek in teamverband te kunnen doen.

Doorgaans zal zo'n onderzoeksgemeenschap niet een exclusieve relatie hebben met één data-leverancier maar alle digitale bronnen tot haar beschikking willen hebben die voor het onderzoek nuttig kunnen zijn, waar die bronnen zich ook bevinden. Ze zal niet gauw een aanleiding zien om haar VRE tot onderdeel van de website van een leverancier van bronmateriaal te maken, al kunnen archivariessen als het om archiefonderzoek gaat natuurlijk hun diensten bewijzen door bij de digitale ontsluiting van bronnen rekening te houden met de wensen van de community en hun kennis en expertise beschikbaar te stellen op het gebied van bronnen, digitale bronontsluiting en methodieken van het archiefonderzoek.

Participatief werken en de archivaris

Participatief werken vraagt om een professionele houding

Om participatief te kunnen werken, moeten we niet alleen een adequate op interactie gerichte communicatie- en informatie-infrastructuur inrichten, maar ook een radicale gebruikersoriëntatie aannemen. Als we gebruikers direct of indirect een rol willen laten spelen in al onze werkprocessen en in het bijzonder in het waarderen en selecteren, het ontsluiten en het interpreteren van het materiaal, moeten we hen daar ook voor equiperen. En dat betekent in de eerste plaats dat we hen in de gelegenheid moeten stellen om hun archival intelligence te ontwikkelen. We moeten hen, zoals Yakel ons heeft geleerd⁷, kennis en inzicht laten verwerven over het gebruik en de betekenis van archiefbegrippen en –methoden, de keuze van toepasselijke zoekstrategieën en de relatie tussen archieven en hun representaties en tussen de betekenis van archiefstukken en hun herkomst.

Als we participatief gaan werken moeten we niet alleen de leden van de gemeenschap voor wie we werken serieus nemen, maar ook onszelf als professionals. In haar voortreffelijke masterproef constateert Noortje Lambrichts, dat de door haar geraadpleegde auteurs het erover eens zijn, dat een participatief archief automatisch een verlies aan professionaliteit voor de archivaris betekent. Participatieve archieven zouden de verwachting wekken 'dat professionele verworvenheden (de wetenschappelijke discipline, met normen en standaarden, goede praktijken en wat zo nog meer) niet meer centraal zullen staan'; brede participatie zou wel eens ten koste kunnen gaan van kwaliteit en betrouwbaarheid. Het overeind houden van de archivalistische professionaliteit zou de voornaamste uitdaging zijn in een gebruikersgerichte omgeving.⁸

Ik heb in het begin al gezegd dat ik deze pessimistische verwachtingen niet deel. Ik verwacht dat participatief werken een stimulans zal zijn voor verdere professionalisering en een belangrijke bijdrage aan de erkenning van de maatschappelijke betekenis van de beroepsuitoefening, wat de kurk is waar een professie op drijft. Maar ik ben het met Lambrichts wel eens dat het overeind houden van de archivalistische professionaliteit de voornaamste uitdaging is.

Wat moeten we doen om onze archivalistische professionaliteit overeind te houden?

⁷ YAKEL (Elizabeth), TORRES (Deborah). 'AI: Archival Intelligence and User Expertise'. In: *The American Archivist*: Vol. 66, No. 1, Spring/Summer 2003, p. 51-78.

⁸ LAMBRICHTS (Noortje). *Power to the people?! Een vergelijkende studie van gemeenschaps- en participatief archief, toegepast op het AMVB, Brussel*, 2015, p. V, 67.

In ieder geval moeten we onze exclusieve kennis koesteren, ons vak bijhouden en verder ontwikkelen en onze professionele autonomie bewaken. Als professionals hebben wij kennis die anderen niet hebben. Dat is geen historische kennis of andere domeinkennis. Het is vooral kennis van de archivalistische theorie en van archivalistische methoden en technieken. Het is die kennis waar we onze waarde als professional aan ontleen, ook en zeker als we participatief gaan werken. Als we onze rol als professional willen blijven spelen, moeten we onze vakkennis op peil houden. Die vakkennis omvat inmiddels heel wat meer dan kennis van klassieke (en deels verouderde) beschrijvingsregels. Ons professionele vakgebied bestrijkt tegenwoordig alle werkprocessen die met en rond archief worden uitgevoerd. Kennis over participatief werken in archieven is nog schaars maar het zijn de professionals zelf die daar wat aan kunnen doen. De verdere ontwikkeling van het vak door onderzoek en studie is uiteraard voor het voortbestaan van onze professie (en voor elke andere professie) een voorwaarde.

We houden onze professionaliteit alleen overeind als we onze professionele autonomie handhaven. Dat betekent dat wij degenen moeten zijn die ook in participatie met onze gebruikers de archivalistische kwaliteitscriteria definiëren en op de toepassing van de archivalistische beginselen toezien. Dat houdt ook in dat we professionele verplichtingen goed van instellings- en politieke doelstellingen onderscheiden. Erfgoedparticipatie en identiteitsvorming bevorderen, publieksbereik vergroten en de machtelozen een stem geven, zijn behartenswaardige politieke doelstellingen maar het zijn politieke doelstellingen. Als ze in strijd komen met onze professionele verplichtingen, zoals de verplichting om de authenticiteit van het materiaal te waarborgen of om onpartijdig te zijn in de dienstverlening, moeten we die professionele verplichtingen voor laten gaan.

Het profiel zijn van de participerende archivaris

De overheid is in de archiefwereld nog steeds het dominante perspectief, zowel in de beroepsuitoefening als in de wetenschapsbeoefening. Overheidsarchief is de regel en particuliere archieven zijn uitzonderingen. Archivarissen stellen zich vaak op als kritische overheidsdienaren en dat is ook het beeld dat buitenstaanders van hen hebben. Participatief werken kan naar mijn overtuiging pas echt doorbreken als het overheidsperspectief minder dominant wordt en als archivariissen zich meer profileren als zelfstandige beroepsbeoefenaren, vergelijkbaar met advocaten en accountants, die hun professionele diensten leveren aan alle individuen en gemeenschappen die daarom vragen, voor alle partijen werken en zich met gemeenschappen van allerlei aard kunnen verbinden. Archivariissen worden dan professionals die door ieder individu, iedere gemeenschap en ie-

dere organisatie die een archiefprobleem heeft voor kortere of langere tijd kan worden ingeschakeld.

We komen zo dicht bij een beroepsbeeld dat Laura Millar schetste in de voordracht die ze in 2015 hield over de rol van de documenterende archivaris in een samenleving die zich in toenemende mate zelf documenteert.⁹

Ze gaf de archivariissen in haar gehoor de volgende aanbevelingen mee: 'Keep in custody when circumstances allow, which will be less and less often. facilitate, guide, and advise when circumstances do not, which will be more and more often.

Build the tools that help societies document themselves, to the standards archivists expect in order to ensure records remain authentic and reliable.

Raise awareness across society of the critical value of records as evidence, and the incredible benefits they bring to individuals, families, and communities.

Conclusie

De verbreiding van participatief werken gaat niet alleen gepaard met een verandering in de rol van archivariissen maar ook in hun werkmethoden, niet alleen met een verandering in de taakopvatting van archiefinstellingen maar ook in hun organisatie. Als archivariissen bij de waardering en selectie, de ontsluiting en de beschikbaarstelling van hun materiaal effectief willen samenwerken met de gebruikers van dat materiaal, zullen ze zich minder moeten richten op het fysiek verzamelen en beheren van archieven en meer op het delen van hun professionele expertise over archiefbeheer, zullen ze kwaliteit niet meer alleen moeten lokaliseren in de exclusieve toepassing van gecanoniseerde beginselen, maar ook in de introductie van meer collaboratieve kwaliteitssystemen, zullen ze de historische sensatie van het directe contact met het verleden moeten faciliteren maar daarnaast digitale onderzoekomgevingen inrichten die zelfstandig gebruik van archieven door onderzoeksgemeenschappen bevorderen, zullen ze gebruikers moeten blijven organiseren maar vooral een virtuele en fysieke ontmoetingsplaats bieden en hun zelforganisatie bevorderen. De veranderde relatie met de archiefgebruikers zal archiefinstellingen ook dwingen om nauwer samen te werken bij het aanleveren van digitale bronnen, het beschikbaar stellen van onderzoeksinstrumenten en het delen van methodische kennis.

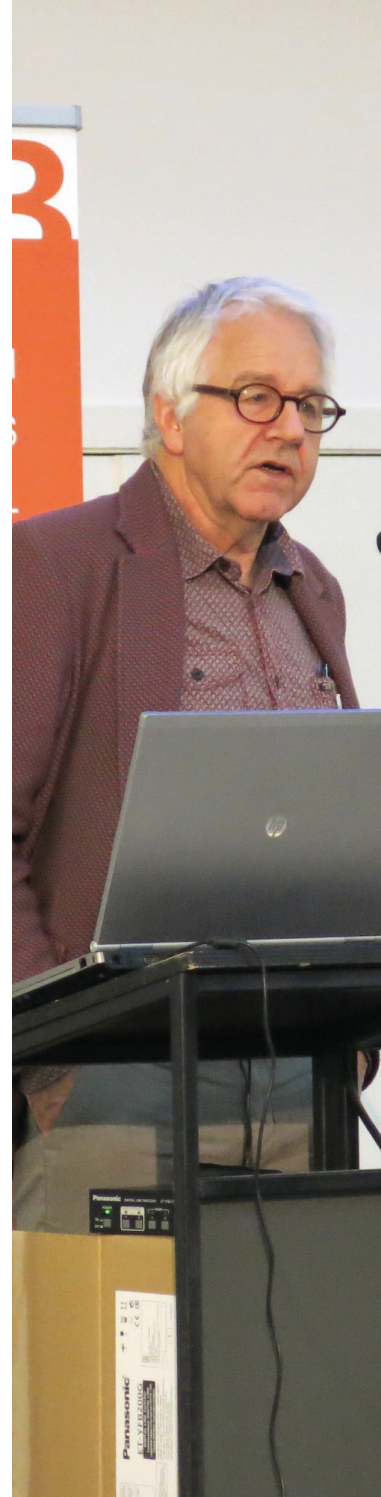
Participatief werken zal niet ten koste hoeven gaan van de kwaliteit van de be-

⁹ MILLAR (Laura). 'What is the role of the archivist in documenting society in a society that is increasingly documenting itself?'. In: *Archiefblad* 119, 2015, nr. 1, p. 30-37.

roepsuitoefening. Integendeel. Participatief werken zal de verdere ontwikkeling van archivalische beginselen (respect des fonds, authenticiteit etc.) stimuleren, verhoging van de kwaliteit van archieven en toegangen mogelijk maken, de behoefte aan een controlerende rol verminderen, de expertrol van de archivaris versterken en verdere professionalisering van het archivarissenberoep versnellen. Participatief werken biedt ons een geweldige kans op een werkelijke echte vermaatschappelijking en een verdere professionalisering van ons werk. Laten we die kans grijpen!

THEO THOMASSEN
IS EMERITUS HOGLERAAR ARCHIEFWETENSCHAP BIJ DE AFDELING MEDIASTUDIES
AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM.

IN DE VOETSPOREN VAN HET AMVB

GESPREK MET COOVI STUDENTEN OVER HUN ONDERWIJSOPDRACHT IN EEN ARCHIEF

Tine Verwerft

Voor het vak onderwijs- en onderzoeksupdrachten (OOP) aan CVO-COOVI Anderlecht werkten studenten Marc Isha, Anneleen Verhaeghe en Margaux Daenen samen aan de opdracht om het AMVB en onderwijs dichterbij elkaar te brengen.

Een museumbezoek is geen uitzondering meer in het lesprogramma van scholen. Nieuw verworven kennis kan worden gekoppeld aan concrete voorbeelden. Musea inspireren en verwonderen leerlingen. Een archief bezit dezelfde sterke eigenschappen. Toch laten scholen archieven veel te vaak links liggen. Dit is een gemiste kans voor zowel leerkrachten en leerlingen als ook voor het archief.

Het AMVB is de perfecte plaats om het materieel erfgoed van het cultureel, sociaal en Vlaams leven te Brussel te bewaren. Ook is het archief, door zijn sterke publiekswerking en ontsluiting ervan, een goede partner in het opstellen van leerrijke lessen. Het AMVB biedt de mogelijkheid om lessen met concreet lesmateriaal aan te vullen.

Marc, Anneleen en Margaux lieten zich onderdompelen in het rijk der archivaliseren. Ze doorzochten archiefdozen en vonden heel wat boeiende mogelijkheden en nieuwe invalshoeken om het archief beter open te stellen voor leerkrachten en leerlingen. Aan de hand van het gevonden archiefmateriaal ontwikkelden ze vier bruikbare lesvoorbereidingen.

Op een zonnige lentedag sprak ik met Marc (Licentiaat Sociale en Culturele Antropologie), Anneleen (Master in Milieu- en Preventiemanagement, specialisatie ergonomie) en Margaux (Bachelor in Communicatiemanagement) en vroeg hen naar hun ervaring over de samenwerking met het AMVB.

Vanwaar jullie interesse in het AMVB?

Anneleen: Ik volg de lerarenopleiding omwille van mijn interesse in NT2 (Nederlands als tweede taal) voor anderstaligen. Nu ben ik vrijwilliger bij het Huis van het Nederlands en begeleid ik conversatietafels Nederlands, maar ooit wil ik professioneel verdergaan in dit domein. Voor mij was het dus interessant om via de stageopdracht OOP te ontdekken welk lesmateriaal ik zelf zou kunnen gebruiken in mijn lessen.

Margaux: Vandaag de dag is het volgens mij belangrijk om authentiek lesmateriaal te gebruiken. Dat kan de lessen nog interessanter maken. Maar waar kan je echt materiaal vinden? In een archief onder andere. Toch is dit niet de eerste plaats waar leerkrachten hun materiaal gaan zoeken. Het leek me in die zin interessant om mee te werken aan dit project.

Marc: Ik vond het altijd al leuk om in oude boeken en documenten te snuisteren. Ik had voor het eerst over het AMVB gehoord tijdens een boeiende presentatie van de COOVI studenten vorig jaar. Zij hadden voor een aantal vakken archiefmateriaal verwerkt tot kant-en-klaar lesmateriaal. Het leek mij een leuke uitdaging om voor mijn eigen vakgebied, cultuurwetenschappen, dezelfde oefening te doen.

Hoe verliep jullie kennismaking met het AMVB? Zijn jullie als echte speurders aan de slag gegaan in het archief?

Anneleen: Eigenlijk wel (lach). Gelukkig kregen we de nodige ondersteuning van Kathleen De Blauwe, de coördinator Communicatie en Publiekswerking en archivaris Frederik Geysen. Zij hebben ons rondgeleid en wegwijs gemaakt in het materiaal van het AMVB.

Margaux: Voor ons was het een onbekende plek. We zijn dus inderdaad gestart met een rondleiding, gegeven door de archivaris. Dit gaf ons al een veel duidelijker beeld van wat er juist allemaal te vinden is in het AMVB. En ook Kathleen gaf ons een overzicht van het reeds bestaande educatief materiaal. Daarna hebben we op basis van de 'archieflijst' een keuze gemaakt van welke archiefdozen we wensten te doorbladeren. Op basis daarvan hebben we ook concreet kunnen werken en kennismaken met het aanbod.

Marc: Ik was erg nieuwsgierig naar het aanbod van het AMVB. In het begin wist ik eerlijk gezegd niet goed hoe en waar ik moest starten. Ik was nog nooit in een archief geweest maar dankzij de goede uitleg van de AMVB-medewerkers kon ik al snel gerichte opzoekingen doen en de nodige archiefstukken opvragen. De

archiefdozen over de Wereldtentoonstelling van 1958 waren echt een ontdekking voor mij. Bezoekersgidsen, krantenartikels, folders met de voorstelling van de verschillende deelnemende landen... brachten mij terug in de tijd van de Koude Oorlog, de Spoetnik en het kolonialisme.

Hoe is jullie visie over het AMVB in de loop van het project gewijzigd?

Anneleen: Het AMVB bewijst dat het oubollige imago over archieven niet (meer) klopt. Alleen al de jonge archivaris doorbreekt het clichébeeld over de oude archivaris die bij het decor van een archief past (lach). Als je geïnteresseerd bent in de (Vlaamse) geschiedenis van Brussel dan ben je bij het AMVB aan het juiste adres!

Margaux: Dat het AMVB interessant is voor heel veel verschillende vakken. In de eerste plaats voor geschiedenis en minder vanzelfsprekend voor cultuurwetenschappen, Nederlands, economie.

Marc: Voor mijn kennismaking met het AMVB stelde ik mij een archief toch wel wat anders voor. Ik dacht dat er vooral belangrijke historische documenten werden bewaard. Die zijn er zeker ook. Wat het AMVB voor mij erg interessant maakt, is dat je er allerlei documenten en stukken vindt die de meesten onder ons nooit zouden bewaren omdat ze zo 'alledaags' zijn. Op het eerste zicht heeft het geen nut om ze te bewaren. Krantenartikels, advertenties, boekhoudingen van verenigingen, foldertjes van evenementen van zoveel jaren geleden... 'Wie houdt tegenwoordig nog zoiets bij?', zou je kunnen denken. Maar net dat maakt het archief van het AMVB zo interessant vind ik. Het laat toe om iets te weten te komen over het (dagdagelijks) leven van toen.

Hoe dacht je, voor de start van de opdracht, dat een archief iets zou kunnen betekenen voor jouw vakgebied?

Anneleen: In lessen NT2 is het belangrijk om levensecht materiaal te gebruiken. Je moet de link met het echte leven en bij voorkeur ook Brussel niet verliezen. Cursisten NT2 moeten namelijk snel aan de slag kunnen met wat ze in de les geleerd hebben. Daarnaast komen heel wat anderstalige cursisten uit het buitenland. Zij willen kennismaken met de Belgische en de Vlaamse cultuur. Ik verwachtte dus wel dat een archief over het Vlaamse leven te Brussel lesmateriaal over dit thema zou hebben.

Margaux: Ik wist niet goed wat te verwachten.

BRUSSELS DIALECT

Dat er in Brussel heel wat gebeurt rondom het dialect moet niet verwonderen: het komt voort uit een realiteit: het dialect is er bedreigd. Vandaar het verweer. Sinds wanneer is het geleden dat er nog twee café sjantans waren: het Crèjatelef Complot zonner Complexe in 't Wem Woäter (Vossestroët) en Polle Pim in 't Manneke (Gruete Mel)? En er is natuurlijk de werking van de Academie van het Brussels die u hierbij een nieuw initiatief voorstelt: de start van een reeks Cahiers rondom het Brussels dialect.

Nederlandstalig onderwijs
Europese mogelijkheden

De scholingss 1974-75 en nasere verlichtingen
kollekties te bekomen op het V.O.C.
Marslaanplein 23, 1000 Brussel. Tel. 02/18.10.00

IK MAAK EUROPA.

Ik maak werk van de toekomst.
de 314 Nederlandstalige scholen in Brussel.

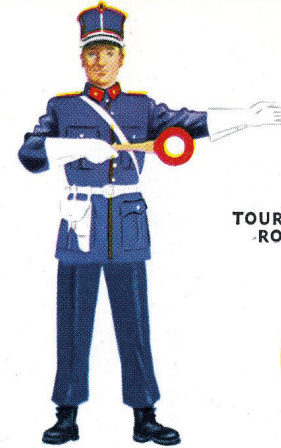
De stempel op de toekomst

Une empreinte pour l'avenir!

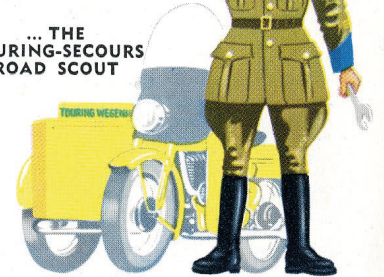
ALL IN THEIR UNIFORMS...

... THE CUSTOMS MAN

... THE GENDARME

... THE TOURING-SECOURS ROAD SCOUT

... THE BRUSSELS POLICEMAN

... THE FAIR HOSTESS

... THE POSTMAN

... THE EXHIBITION ATTENDANT

... are there to help you when you come to Brussels, and to the Brussels 1958 Universal Exhibition.

SUPER DELHAIZE

FRANSE EMMENTHAALER 178
KALKOEN GEBOUW 172
PACHA 22
CONFISERIES 22

VAN DONDERDAG 29 APRIL TOT ZATERDAG 6 MEI 1962
"VRIJE KEUZE" BONI!

BON 5 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 5 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 5 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE
BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE
BON 10 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 15 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	BON 20 BESCHRIJVING WAAR KEUZE	

Marc: In het vak Cultuurwetenschappen bespreek je de tendensen en evoluties in de wijzen waarop een samenleving was georganiseerd. Ook de veranderende waarden- en normenpatronen komen aan bod. Ik hoopte om in het archief illustratief materiaal te vinden dat iets zou vertellen over hoe het vroeger was. Dit verleden kan je dan als spiegel gebruiken om na te denken over onze huidige samenleving.

En na de eerste kennismaking en onderzoek in het archief?

Anneleen: En het bleek inderdaad dat het AMVB heel wat levensechte stukken over het Vlaamse leven in Brussel in zijn archief heeft zitten. Ik denk aan munten, vlaggen, maar ook oude teksten en krantenknipsels.

Margaux: Ik was vertrokken met het idee dat ik rond het vak Economie ging werken maar al snel merkte ik dat het interessant zou zijn om te werken rond het vak Marketing en Communicatie. De oude drukpanelen en kranten in het AMVB zijn ideaal om het verschil te tonen tussen vroeger en nu.

Marc: Zoals verwacht vond ik heel wat bruikbaar materiaal voor mijn vakgebied. Ik ontdekte dat je archiefmateriaal op verschillende wijzen in je lessen kan integreren. Je kan archiefmateriaal niet alleen tonen en erover spreken. Het blijkt ook erg geschikt te zijn voor het uitwerken van onderzoeksopdrachten. Het is bijvoorbeeld leuk om de leerlingen zelf actief aan het werk te zetten. Je kan hen dan zelf stukken laten opzoeken, een onderzoek laten voeren aan de hand van een zelf gekozen onderwerp,... Ik liet de leerlingen vergelijkende tabellen opstellen aan de hand van de informatie die ze in archiefstukken konden terugvinden. Zo kregen ze inzicht in de veranderingen van onze samenleving. Ze konden die informatie dan ook linken met andere maatschappelijke domeinen zoals economie, politiek, sociaal,....

Welke meerwaarde biedt het archief voor leerkrachten in Brussel?

Anneleen: De verscheidenheid aan materiaal die je er kan vinden. Bovendien biedt de archivaris de nodige hulp en ondersteuning wanneer je op zoek bent naar een specifiek stuk. Brussel heeft een rijk verleden op cultureel, sociaal en economisch vlak. Koppel daar nog eens het Vlaamse karakter aan vast en je krijgt een unieke kijk op het verleden. De collectie van het AMVB groeit ook elk jaar. Dit jaar is het AMVB het archief van jeugdtheater Bronks aan het inventariseren. Het lijkt mij ook interessant om te zien hoe het archief zelf evolueert in onze

veranderende samenleving. Dit past in onze wijzigende kijk op het verleden. Dit is een interessante vraagstelling die leerkrachten en leerlingen kunnen onderzoeken in het AMVB.

Marc: Omdat je in het AMVB heel wat stukken vindt die iets vertellen over het 'gewone' leven van de Brusselaars van vroeger. Het is dus redelijk gemakkelijk om de link te maken met de leefwereld van de leerlingen en zo zijn ze snel mee met je lesonderwerp. Je kunt er ook heel wat te weten komen over de wijken waar de leerlingen wonen of schoollopen (Ik denk dan bijvoorbeeld aan de vergeten beroepen of ambachten die er werden beoefend). Dit maakt het niet alleen herkenbaar voor de leerlingen maar het creëert ook kansen om hun buurt op een andere manier te beleven.

Margaux: In een archief vind je unieke en originele stukken. Door het internet zijn we nog nooit zo geïnformeerd geweest, maar zoals we zien is dat niet altijd de juiste informatie. In een archief ga je terug naar de bron en kan je verschillende informatiestukken met elkaar vergelijken en onderzoeken. Archieven hebben de kracht om je leerlingen te laten nadenken en hen nieuwsgierig te maken. En hoe meer je over iets nadenkt, hoe beter je het later zal onthouden. Door een goede onderzoeksvraag die de vooronderstellingen van de leerlingen over het verleden prikkelt, kunnen ze hun eigen leerproces in handen nemen en documenten leren gebruiken. De leerlingen geven een antwoord op de vraag doordat ze de informatiebronnen moeten onderzoeken en interpreteren. Zo oefenen ze hun informatievaardigheden.

Ook de beleving is belangrijk. In het AMVB kan je de archiefstukken, oude munten, kostuums voelen en de sfeer van vroeger terug opsnuiven. Het materiaal kan ook ingescand worden om het in je lessen te gebruiken. Je zou ook het gebruik van het materiaal kunnen koppelen aan een bezoek met rondleiding aan het archief.

Kan je een concreet voorbeeld geven van archiefmateriaal dat gebruikt kan worden in de klas?

Anneleen: Er is materiaal te vinden in het Brussels dialect zoals liedjes en moppen. Wanneer er in de les Nederlands even een zijsprong wordt gemaakt naar een les over dialect, kunnen deze stukken als lesmateriaal gebruikt worden.

Margaux: Er zijn prijslijsten van nog bestaande Brusselse cafés. Je kan de leerlingen voor het vak Economie deze prijslijsten laten gebruiken om een vergelijking te laten maken tussen vroeger en nu. Ze kunnen dan ook nadenken over de koopkracht van de gezinnen.

Marc: Ik vond heel wat materiaal dat iets vertelde over de rolverdelingen tussen mannen en vrouwen binnen het gezin en op de arbeidsmarkt eind jaren 1950. Onder andere in krantenartikels, reclame-advertenties, bezoekersgidsen voor de wereldtentoonstelling van 1958. In een boek van de KAV over de geschiedenis van de Vrouwenbeweging vond ik dan weer nuttige informatie over de invloed van de veranderende economische context op de positie van de vrouw in onze samenleving.

Aan de hand van deze originele documenten kan je de leerlingen onderdompelen in het leven van eind de jaren 1950. Door hen vergelijkende tabellen met stellingen te laten maken leer je hen kritisch reflecteren over de manier waarop de verhoudingen tussen mannen en vrouwen vandaag zijn. Het kan ook tot boeiende discussies leiden binnen de leerlingengroep waarbij elkeen zijn eigen positie kan zoeken. Ze kunnen de link maken met de bredere maatschappelijke context van nu. Is er iets veranderd? Wat zou deze veranderingen kunnen verklaren?

Welke didactische principes en vakoverschrijdende eindtermen (VOETen) komen extra aan bod als je werkt met archiefmateriaal?

Tine: Zeker het aanschouwelijkheidsprincipe. Een les kan aantrekkelijker en concreter worden gemaakt door het gebruik van archiefmateriaal. Een les over de koopkracht van gezinnen kan op een visuele manier duidelijker worden uitgelegd door bijvoorbeeld de prijslijsten van verschillende cafés over de jaren heen te gebruiken. Als belangrijkste vakoverschrijdende eindtermen zou ik mediawijsheid vermelden. Leren verbanden leggen tussen archiefstukken. Wat staat er in dat dossier en hoe gaat de pers daar mee om? Waarom praat de ene krant hier wel over en de andere niet? Zijn er onwaarheden? In een archief kan je omgekeerd te werk gaan en terugkeren tot aan de bron, tot aan dat ene unieke stuk.

Marc: Werken met archiefmateriaal laat naast het aanschouwelijkheidsprincipe de toepassing van andere principes toe: activiteitsprincipe (zelf materiaal laten opzoeken, onderzoeksopdrachten,...), socialisatieprincipe (groepsopdrachten), motivatieprincipe (link maken tussen gevonden materiaal en eigen leefwereld van de leerlingen).

Welke keuzes hebben jullie gemaakt om uit het rijke archief van het AMVB een lesvoorbereiding te maken?

Anneleen: Wij hebben gekozen voor de vakken Nederlands, Horeca, Cultuurwetenschappen en Economie om aan te tonen dat er materiaal aanwezig is voor verschillende vakken. Het vak geschiedenis ligt voor de hand wanneer

men aan een archief denkt, maar wij wilden net out of the box denken.

Jullie zorgvuldig geselecteerd archiefmateriaal hebben jullie verwerkt in bruikbare lespakketten. Hoe ging dat in zijn werk?

Anneleen: Zoals het bij een echte lesvoorbereiding hoort, hebben we per vak eerst de doelgroep en de lesdoelstellingen bepaald. Aan de hand van het uitgekozen archiefmateriaal konden dan de werkvormen bepaald worden. Vervolgens werd alles ingescand met de professionele scanner van het AMVB om het te verwerken tot een kant-en-klaar lespakket.

Waar kunnen leerkrachten jullie lespakketten terugvinden?

Marc: De kant-en-klaare lespakketten en ingescand materiaal kunnen de leerkrachten steeds terugvinden op de website van Klascement en van het AMVB onder de rubriek 'Educatie'.¹

Naast deze lesvoorbereidingen vind je er ook lesmateriaal over censuur en vrije meningsuiting, Karel Buls en migratie, archief en erfgoed. Ga dus zeker een kijkje nemen op de website van het AMVB!

Een archief is meters en meters informatie. Het AMVB is met haar 30.000 boeken, 10.000 affiches en 1.000 objecten hier geen uitzondering op. Vijf uitgewerkte lespakketten zijn een stap dichterbij het ontrafelen van zo'n archief maar hoe denk je dat de samenwerking tussen leerkrachten en archief nog versterkt kan worden?

Anneleen: Het AMVB is bezig met het aanpassen en gebruiksvriendelijker maken van het archief. Dit zal al een hele hulp zijn voor de leerkrachten.

Margaux: Een belangrijke stap is de digitalisering van documenten. Het AMVB tracht zijn materiaal zoveel mogelijk digitaal aan te bieden. Visueel aantrekkelijk materiaal zoals munten, vlaggen van rederijders en affiches zijn te raadplegen via de databank op de website van het AMVB.

Marc: Wat kunnen leerkrachten zelf doen om de samenwerking te versterken? Het lespakket 'Migratie, archief en erfgoed' in samenwerking met het Lucernacollege te Brussel is hier een mooi voorbeeld van. Leerlingen leren de werking van een archief kennen en stellen hun eigen archief samen. Wat neem ik

¹ Zie <http://www.amvb.be/?page=123&section=124>.

op in mijn archief? Hoe ga ik te werk? Door interviews en beeldmateriaal maken ze hun eigen verleden zichtbaar. Geschiedenis schrijven is keuzes maken, wat is relevant, wat laat ik weg, wat geef ik extra aandacht.

Op 19 april 2017 konden de leerkrachten uit Brussel kennismaken met de lespakketten via vijf interactieve workshops. Hoe verliep deze Leerkrachtendag?

Marc: De leerkrachten kregen een rondleiding in het archief om de werking te leren kennen. Wij verzorgden de vijf interactieve workshops. Via het hoekenwerk kon je als leerkracht in de voetsporen van het AMVB treden. Bij aankomst in het archief kreeg je een voetje in een bepaalde kleur. Je volgde dan dit spoor en naargelang de kleur van dit voetje kon je aansluiten bij een sessie waarin je kon proeven van zorgvuldig geselecteerd archiefmateriaal verwerkt in bruikbare lespakketten.

De leerkrachten konden kiezen uit de volgende vijf workshops:

1. Horeca: Oude recepten tonen ons al het lekkers dat onze grootouders klaarmaakten, maar wat is een oerbiet en hoe bereid je brave hendrik?
2. Economie/marketing: Doen we het vandaag beter op marketing-en economiegebied? Welke boodschap trachtten bedrijven over te brengen in hun reclameadvertenties en hoe zit dat vandaag? Was het leven vroeger echt goedkoper dan nu?
3. Nederlands: Herontdek Vlaamse liederen en probeer te lachen met moppen in het Brussels dialect.
4. Cultuurwetenschappen: Stereotiepen tussen mannen en vrouwen vroeger en nu. Afschaffing vrouwenarbeid als oplossing voor hoge werkloosheid? Premies voor moeders aan de haard? Hoe lang is dat geleden?
5. Project over archief, erfgoed en migratie: Daphne Gemballa, een leerkracht van KA Middenschool Halle, stelde de resultaten van het project Geef Brusselse jongeren en hun ouders een stem. Dit project werd uitgevoerd met leerlingen het Lucernacollege.

Anneleen:

Met deze leerkrachtendag wilden we de deelnemers met echte archiefstukken laten werken. We wilden hen ook duidelijk maken hoe ze dit materiaal in hun lessen konden gebruiken en hoe ze de archiefstukken konden terugvinden in het AMVB. De leerkrachten vonden het zeer interessant en leerrijk om de werking van een archief te leren kennen. Velen waren geïnspireerd en ze vroegen ons of ze voor de lessen techniek en het schrijven van sollicitatiebrieven informatie in het AMVB konden terugvinden.

IN MEMORIAM WIM VAN DER ELST

(8 JANUARI 1946, UKKEL – JETTE, 5 MAART 2017)

Steph Feremans

foto Frederik Geysen, AMVB

Onze Wim. Zo noemden we hem.

Zijn kennis van de Lakense geschiedenis mag gerust encyclopedisch genoemd worden. Voor *Laca Tijdingen* schreef hij honderden pagina's. Hij verzorgde alle correspondentie en de website. Hij was de onzichtbare hand achter de beeldbank *Laken-ingezoomd.be*.

Wim was voorzitter van Laca sinds 2007 maar toen al zes jaar hardwerkend lid van de vereniging, als auteur en secretaris. Hij was kritisch zoals een goed historicus moet zijn. Je kan dat lezen in zijn teksten. Niks speculatie, enkel feiten en aantoonbare verbanden. Geschiedschrijving zoals ze altijd zou moeten zijn. Geschreven met een gouden, haast Elsschotiaanse pen.

Naar aanleiding van zijn overlijden titelde *BRUZZ*: 'Wim was Laca en Laca was Wim'.

Dat is correct maar Wim was veel meer. Ooit was hij gemeenteraadslid en toen reeds bleek dat hij goed kon luisteren, alleen maar sprak wanneer echt nodig, een scherp observator met kurkdroge humor.

Nadien volgde een internationale carrière die hem tot bij de top van een Belgische grootbank bracht. Maar hij zocht en vond meer voldoening in onderzoek en geschiedschrijving. Niet enkel voor Laken. Hij was jarenlang voorzitter van het AMVB (2004-2012) en nadien nog redacteur van het tijdschrift *Arduin*. Wim was daarnaast ook penningmeester bij het Koninklijk historisch genootschap van Vlaams-Brabant en Brussel, waarvoor hij in *Eigen Schoon en de Brabander* schreef. Hij was adviseur achter de schermen van het Museum van de Molen en de Voeding te Evere en van vele andere erfgoedinitiatieven die bij hem altijd goede raad en bronnen vonden.

Na Jan Verbesselt was hij het die het meeste over Neder-over-Heembeek schreef. Ook in Haren, Strombeek, Grimbergen, ja tot in Meise was zijn naam en faam bekend en verdiend. Wim was meer dan Laca, Wim was een lichtende ster voor heel het noorden van Brussel.

STEPH FEREMANS

STAFMEDEWERKER AAN DE VRIJE UNIVERSITEIT BRUSSEL. HIJ IS VOORZITTER VAN LACA EN VAN DE RAAD VAN BESTUUR VAN HET AMVB.

ARCHIEFAANWINSTEN VOORJAAR 2017

Frederik Geysen

Supportersvereniging Centrum en Vertrouwen

Sinds 1916 kan RSC Anderlecht rekenen op de onvoorwaardelijke steun van Supportersclub Centrum en Vertrouwen, één van de oudste nog actieve supportersverenigingen van het land. Centrum en Vertrouwen/Centre et Confiance is eigenlijk een fusie van twee nog oudere, lokale supportersclubs. Het organiseerde vervoer van en naar wedstrijden maar ook allerhande sociale evenementen en zelfs internationale jeugdtoernooien. Centrum en Vertrouwen had een goed contact met het bestuur van RSCA, wat blijkt uit hun veelvuldige aanwezigheid op tal van activiteiten van de supporters.

Het archief bevat dossiers van tal van uitstappen, pensenkermissen en jeugdtoernooien, aangevuld met briefwisseling, voorwerpen en foto's. Het pronkstuk is ongetwijfeld de vlag van de vereniging. Sinds 1991 (onder invloed van toenmalig voorzitter Willy Maes) wordt de vereniging ondersteund door GC De Rinck. In 2016 werd de 100^e verjaardag gevierd met een tentoonstelling die op verschillende plaatsen te zien was. Ook de tentoonstellingspanelen zijn mee met het archief overgedragen.

Guido Van Eeden

Guido Van Eeden is gids in Brussel en reeds lange tijd lid van tal van verenigingen alsook sympathisant van het AMVB. Een deel van zijn archief wordt sinds kort in het AMVB bewaard. In het archief zijn Guido's activiteiten in tal van verenigingen gedocumenteerd: Toegico (Vereniging voor gidsen en reisleiders), Gidsenvereniging GBB, De Academie van het Brussels, KVOO West-Brabant (Vereniging voor Oprustgestelde Officieren) en de Vlaamse Club.

BRIO

Het Brussels Informatie-, documentatie- en onderzoekcentrum (BRIO) werd opgericht in 2005 als wetenschappelijk samenwerkingsverband tussen Nederlandstalige onderzoeksgroepen van de Vrije Universiteit Brussel en de toenmalige Katholieke Universiteit Brussel. BRIO zette de werking van het Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel verder dat in 1977 werd opgericht onder impuls van Prof. Els Witte en kan aldus bogen op 40 jaar erva-

ring in Brusselonderzoek.

In 2017 werd het archief aan het AMVB toevertrouwd. Het bevat niet alleen talrijke licentie- en doctoraatsverhandelingen over Brussel maar ook fondsen van onder meer Prof. Lydia De Pauw-Deveen (m.b.t. de Agglomeratieraad), de Permanente en later Vaste Commissie voor Taaltoezicht, de vroegere VUB-rector Aloïs Gerlo, VRT-journalist Urbaan De Decker (verkiezingen) en allerhande documentatie over Brussel, de Rand en buitenlandse meertalige steden.¹

Aanvullingen

Naast nieuwe aanwinsten hebben we in het voorbije half jaar ook weer tal van aanvullingen op eerder verworven archieven mogen ontvangen:

Familie Mennekens (BE AMVB 203), Jeugdhuis De Schakel (BE AMVB 343), De Morgenstar (BE AMVB 026), De Noordstar (BE AMVB 078), Jeugdhuis 't Schabernak (BE AMVB 345), Imelda Instituut (BE AVB 332), Henri Ryckaert (BE AMVB 322), Jeugd en Muziek Brussel (BE AMVB 051)

Voorzitter Erwin Eysackers (piano) en Bart Vandekerkhove (zang) op het concert tijdens de Nieuwjaarsreceptie in het AMVB op 28 januari 2017

In de archieven van het AMVB zijn enkele verzamelingen ondergebracht, waaronder, over een lengte van zowat 3,5 m in het depot, een verzameling partituren. Het is een samenvoeging van liedpartituren overgedragen door verschillende schenkers en grotendeels ontsloten, in die zin dat er onderwerpmappen van bestaan.

De partituren werden onlangs terug onder de aandacht gebracht als evenement op de Nieuwjaarsreceptie van het AMVB, waarbij voorzitter Erwin Eysackers (piano) en Bart Vandekerkhove (zang) een geslaagd recital gaven met een greep

liederen uit de verzameling. Dit werd door het publiek erg gesmaakt. Een betere manier om een muziekverzameling te ontsluiten en aan het publiek te leren kennen bestaat niet. De dode letters en stomme muzieknoten van de oude partituren zetten zich om in de warme sfeer van een concert.

In de partituren vinden we muziek van toondichters als Peter Benoît, Jef Van Hoof, Athur Meulemans of Marcel Poot en tekstdichters als Emmanuel Hiel, Guido Gezelle, Alfred Rodenbach, Herman Teirlinck of Jef Mennekens om de bekendste te noemen.

Verliefdheid, bruiloft, schoonheid, jaarfeesten, seizoenen, natuur, Vlaanderen, jeugd, school, feest... De teksten bieden een bloemlezing uit de piekmomenten van het leven van onze Vlaamse voorouders, een antropologie van een verdwenen manier van samen zijn en de rol van de muziekpoëzie daarin.

Tijdens het concert op de Nieuwjaarsreceptie druppelde de zaal vol van honderdjarige sentimenten. Iedereen van het hedendaagse publiek ondervond meteen de samenhang en het identitaire karakter van de liederen. Je gaat als luisteraar gemakkelijk meeneuriën en de coupletten volgen, door het life recital word je snel opgenomen in de groep, je voelt de impact van het genre.

Dat overkwam de begin 20e eeuwse Brusselse mens allicht wekelijks: een lied in levende lijve. In cafés, op feesten, op straathoeken, in de kerk, op zomerse zondagmiddagen, het lied was er.

Dat het destijds een niet onbelangrijk aspect van het dagelijks leven was, draagt bij aan de historische waarde van vandaag.

De rustig kabbelende klanken van de liederen en de passie, de hoop, het verlangen en het verdriet die worden uitgedragen, zo veel leven zou je in enkele meter vergeeld papier nooit vermoeden.

Begraven onder Rozen
(Conscience - Kantate) P. Benoît

Be-gra-ven on-der ro-zen de grij-ze
bard-om-zing van Wee-drij loo-ven en zon-ne-
schijn in groe-ne ha-gen zing-ten de vo-ge-len hem het
lied der eeuw-ge vre-de het
lied, het lied der eeuw-ge vre-
de Be-gra-ven onder ro-zen de
grij-ze bard om zing van Wee-drij loo-ven en
zon-ne-schijn in groe-ne ha-gen zing-ten de vo-ge-len
hem het lied der eeuw-ge vre-de
de het lied, het lied der eeuw-
ge vre-de II

A Mannenstemmen
B Vrouwenstemmen

R. van der SPURT

BRUILOFTLIED

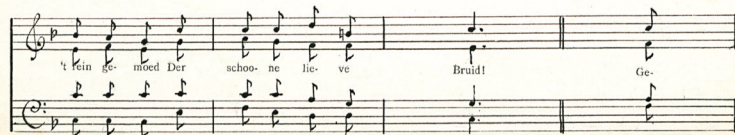
TER EERE DER VRIENDEN

Frans Gittens en Jonkvrouw Ema Ransse.

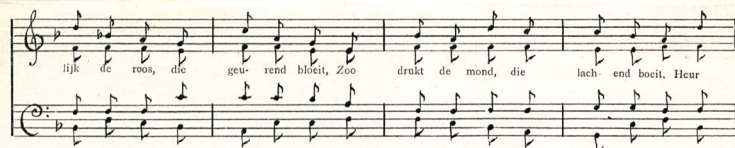
ANTWERPEN 6 JULI 1885.

O zo-mer, met den vuur-gen gloed, Riept gij de liefde in

't Gin-ge-moed Der schoone lie-ve Bruid! Ge-

lijk de roos, die geu-rend bloeit, Zoo drukt de mond, die lach-end boeit, Heur

Chorus achter de laatste versen.

warm ge-voe-leh uit: 'k Be-min! 'k Be-min!

I.

O, zomer, met den vuurgen gloed,
Riept gij de liefde in 't rein gemoed
Der schoone lieve Bruid!
Gelijc de roos, die geurend bloeit,
Drukt de mond, die lachend boeit,
Heur warm gevoelen uit:
'k Bemint 'k Bemint!

II.

De Bruidgom, vol zoet gelak,
Geweeld der liefde warmen druk,
En lachend, zijne heil bewaart:
Maar hoe het komt, bij weet het niet,
Ja, eer het iemand denkt of ziet,
Heeft hij de Bruid gekust.
Goedheil! Goedheil!

III.

Hadde ik uw stem, O nachtegaal,
Ik zong in diep oestroorde taal,
De schoonheid deser tweem.,
Ik zong die liefde, in volen glans,
't Gemoed der vrouw, de geest des mans,
Verstend in eeuwigen vrede,
Bemint! Bemint!

IV.

't Lief Bruidje zoekt naar bloemen om,
Naar vruchten tracht de Bruidgom;
Ze nachten soorgeloos,
O dat, oerlang, terwijl men zing'
Frisch uit de bloem der liefde spring'
De vrucht — het lieve kind!
Goedheil! Goedheil!

V.

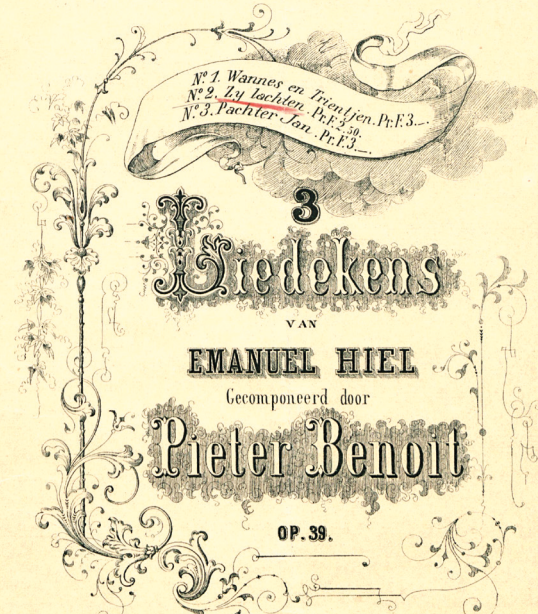
En opgevoed door 't Vlaamsch gemaed,
De geest ontvlam door dichtergloed,
In 't Vlaamsch tot in de ziel,
Dat lieve kind, soo toerbemint,
Verschijnt, wordt groot, het strijdt en want,
Dat zingt U bij,
Vaanse Hran.

Drak. D. Van Doorslaer-Verbeke, Paleizenstraat, 100, Schaarbeek.

2

Adolf van Sout
Brussel.
8/4375/L

den Heere ADOLF VAN SOUST DE BORKENFELT
en zynerVrouwe AMELIA, geboren LIMAUGE opgedragen.

N° 1. Wannes en Trentjen, Pr. F. 3.
N° 2. Zy lachten, Pr. F. 3.
N° 3. Pachtter-Jou, Pr. F. 3.

3 Liedekens

VAN
EMANUEL HIEL
Gecomposeerd door
Pieter Benoit
OP. 39.

Complet Pr. F. 6...

Mainz B. SCHOTT & Zonen.
Brussel, Gebroeders SCHOTT.
Parys, SCHOTT.
London, SCHOTT & Co.

DR. VLAARSCHE WUZZELHANNEN
SIJN VERBODEN IN
AN TWEEDE HANDE

9443 AM.V.E.

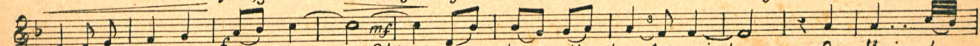
LIED DER HEIDEBLOEM.

Woorden van E. HIEL.

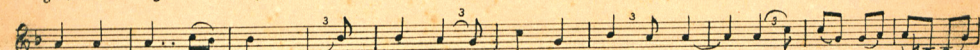
Muziek van P. BENOÏT.

1^e Lijk de heide bloemen be-ven zachtjes geuren in den wind, Zoo
 2^e Bui-ten in het wijde ver-re zyn ook meis-jes schoonen goed, Maar
 3^e Waar we henen mogen va-ren Den-ken doen wij altyd meer, Aan
 4^e Ach, ge-na-ken ban-ge tij-den, Wordt ons land eens aan-ge-rand, Stout,

1^e tritt ons hart het h-ez-ven, Steeds voor de ee-dle kunst ge-zind. O, Hei-de-
 2^e ter heide blinkt de ster-re, Rei-ner lief-de, frisch en zoet. O, Hei-de-
 3^e ons heide, wij be-wa-ren, Voor haar on-ze vriendschapt eer. O, Hei-de-
 4^e ja, zullen wij dan strij-den, Tot de vij-and is vermand. O, Hei-de-

1^e bloem, ô Hei-de bloem, Groei op, groei op, in sier en roem, Hier op ons groe-ne
 2^e bloem, ô Hei-de bloem, Groei op, groei op, in liefde en roem, Hier op ons groe-ne
 3^e bloem, ô Hei-de bloem, Groei op, groei op, in vriendschap roem, Hier op ons groe-ne
 4^e bloem, ô Hei-de bloem, Groei op, groei op, in vrijheids roem, Hier op ons groe-ne

1^e hei-de! Gij sterkt de ziel, en het ver stand, Van aan de Maas tot aan ons schelde strand. In
 2^e hei-de! Gij sterkt de liefde in ons ge-moed, Van aan de Maas tot aan den schelde vloed. De
 3^e hei-de! Ge sterkt den klo-ken vrienden bond, Van aan de Maas tot aan den schelde mond, In
 4^e hei-de! Gij sterkt de vrij-heid, theilig-pand, Van aan de Maas, tot aan ons schelde strand. De

1^e lief-de, voor de kunst verwand, Hier op ons groe-ne hei-de
 2^e lief-de, war-men he-mel gloed, Hier op ons groe-ne hei-de
 3^e waar-heid, op den dierbren grond, Hier op ons groe-ne hei-de
 4^e vrij-heid, voor ons va-der land, Hier op ons groe-ne hei-de

H. De Jaegher
 B/4375/L

NEDERLANDSCHE ZANGSTUKKEN

met klavierbegeleiding
 uitgegeven door het WILLEMS-FONDS

TWEEDE REEKS N° 12

GEBROKEN HART VERLANGT DE RUST

Gedicht van Em. HIEL

MUZIEK VAN

PETER BENOIT

4^e Uitgave.

Eigendom Recht van vertaling voorbehouden

GENT
 Gezusters ROELS, Borluutstraat, 5
 1907

AAN DE GROENE HAAG,

BOERENLIED.

GEDICHT VAN EM. HIEL.

GETOONZET DOOR FRANS DEMOL.

Allegretto quasi andantino.

Marseille, 1874.

p Aan de groe-ne haag

Lustig.
f Draai het wiel-ken om,

rit.
Draai het wiel-ken om, Draai het snel Draai het snel Draai het snel om.

Oud is zij, maar kloek,
Eene goede daad
Laat haar nooit te zoek,
Ze is nooit desoelat.
Draai het wielken om.

Als ze zingt en spint,
Schoon de stemme trilt...
Maakt ze mij tot kind,
'k Word weer los en wild.
Draai het wielken om.

Vrouwen, mij zoo waard,
Mijne liefdeslaaf,
Gij hebt mij gebaar
Kindren knap en braaf.
Draai het wielken om.

Moeder, mij zoo dier,
Die steeds vijftig zorgt;
Maar met waar plezier
Aan elk leent en bergt.
Draai het wielken om.

Die nooit God vergeet:
Eer de zonne straalt
Hem « Algoede » heet
Tot het donker daalt.
Draai het wielken om.

Spin mijn doodenhemd...
Spin het garen straf...
Het is zoo bestemd:
'k ga vóór u in 't graf.
Draai het wielken om.

PETER BENOIT

DE MOEDER

uit den Cyclus "De Liefde in het Leven,"

GEDICHT

VAN

Emanuel HIEL

"DE RING"

v. z. w.

17, Laurierstraat, 17
BERCHEM (Antw.)

Alle rechten
voorbehouden

N° 311

Prijs : ~~6~~ Fr.

Abonnement 1937

Uitgegeven met bijzondere toelating van het Peter Benoit-fonds.

5412/AM.V.B

DE RING
20/17, Laurierstraat, 17
BERCHEM (ANTW.)

VOORSTELLING VAN TWEE ARCHIEFDIENSTEN

ARCHIEVEN IN DE KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIË (KMSKB)

Michèle Van Kalck en Véronique Cardon

In de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België bestaan twee archiefdiensten: de dienst Archief van de KMSKB die de institutionele archieven, geproduceerd door het museum, beheert en het Archief voor Hedendaagse Kunst in België (AHKB). Deze beheert een eigen collectie van archieven en documentatie over moderne en hedendaagse kunst van private herkomst.

Wat deze diensten van elkaar onderscheidt is voornamelijk de herkomst en de verwervingswijze van de archieven die ze bewaren. Dit artikel gaat in op hun specifieke eigenschappen en hun gelijkaardige benadering van valoriseren.

HET ARCHIEF VAN DE KMSKB¹

De dienst Archief van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (KMSKB) bewaart de archieven die opgemaakt en ontvangen zijn door het museum bij het uitvoeren van zijn missie en taken. De oudste documenten dateren van het einde van de 18^e eeuw. Ze kunnen dus enkele jaren voor de consulaire verordening van 14 Fructidor jaar IX (1 september 1801) gesitueerd worden. Deze 'verordening Chaptal' markeert de officiële oprichting van het Museum van Brussel.²

De documenten dekken alle facetten van het museale leven van vroeger en nu: de collecties (aankopen, restauraties, tentoonstellingen, ...), de relaties met wetenschappers of met het publiek, het interne leven van de instelling (personeel, gebouwen, boekhouding, ...).

Naast dit voornaamste corpus van 'eigen' archieven, worden er ook enkele 'verwante' archieven bewaard van organisaties of van particulieren die historisch gelinkt zijn aan de KMSKB. Het gaat dan bijvoorbeeld over archieven van vzw's (De Vrienden van de KMSKB, ...), archieven van tijdelijke commissies of comités die werden opgericht in de 19e eeuw ter gelegenheid van artistieke tentoonstellingen of over papieren van particulieren (kunsthandelaars, extra-museale activiteiten van conservatoren, ...).

¹ Voor de archieven van de KMSKB, consulteer: VAN KALCK (Michèle). *Les Archives des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique: Approche générale et premiers éléments de réflexion quant à la spécificité d'archives de musée*. VUB, Brussel, 1995

VAN KALCK (Michèle). 'Archives et documentation en milieu muséal: Contribution à un état des lieux', in: *Archives et Bibliothèques de Belgique*, V, Brussel, 2011, p. 1679-1690.

² Voor de geschiedenis van de KMSKB, zie: FETIS (Edouard). *Catalogue descriptif et historique du Musée royal de Belgique, précédé d'une notice historique sur sa formation et sur ses accroissements*. Brussel, 1865 ; FIERENS-GEVAERT (Hippolyte). *Le Musée royal des Beaux-Arts de Belgique: Notice historique*. Brussel, 1922 ; SULZBERGER (Suzanne). 'Quelques notes d'histoire concernant les débuts du Musée de Bruxelles', in: *Bulletin des Musées royaux des Beaux-arts de Belgique*, 1952, 4, p. 145-150 ; ROBERTS-JONES-POPELIER (Françoise), *Kroniek van een museum: Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België*, Luik-Brussel, Mardaga, 1987 ; LOIR (Christophe), *La sécularisation des œuvres d'art dans le Brabant (1773-1842): La création du Musée de Bruxelles*, Brussel, 1998 ; VAN KALCK (Michèle) en al. *De Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België: Twee eeuwen geschiedenis*. Brussel-Tielt, Dexia Bank-Lannoo, 2003, 2 dl.

Dit onderscheid tussen 'eigen archieven' en andere is het gevolg van het noodzakelijk toepassen van het herkomstbeginsel. Dit houdt in dat er een onderscheid gemaakt wordt tussen de archiefvormers en de verschillende aanwezige archiefbestanden.

Maar in elk geval gaat het over organisch gegroeide archieven en nooit over documentatie of archieven die achteraf samengesteld zijn voor een bepaald onderzoek of studie. Het geheel, d.w.z. het eigenlijke museale archiefbestand en de historisch geassocieerde bestanden, is tegenwoordig iets meer dan 600 strekkende meter lang.

Doorheen de jaren wordt het institutioneel archief vervolledigd door nieuwe interne archiefoverdrachten. Naast deze organische toenames zou er een verwervingspolitiek van nog andere historisch verwante archieven kunnen worden uitgevoerd maar tot nu toe zijn de kansen daarop zeer klein.

Zonder in detail te treden over de interne indeling van het museumarchief kan er alvast vermeld worden dat het bestand verdeeld is in drie grote archiefafdelingen: het eerste bevat de documenten voorafgaand aan 1843, jaar dat het Museum staatseigendom werd; het tweede komt overeen met de gebruikperiode (ca. 1843 en 1940) van het agendastelsel, een systeem van registratuur goed gekend onder de archivariissen; en het derde bevat het archief geproduceerd na 1940.

Verder bestaat er in het KMSKB nog een specifieke categorie dossiers: de individuele wetenschappelijke dossiers van de kunstwerken. Hoewel deze dossiers deel uitmaken van de institutionele archieven, zijn ze niet te raadplegen op de Archiefdienst. Zij blijven in de bureaus van de conservators staan waar ze permanent door hen geraadpleegd en vervolledigd worden.

Elk kunstwerk maakt deel uit van de museale collectie en heeft over alle collecties heen zijn eigen individueel en wetenschappelijk dossier dat dienst doet als identiteitskaart, paspoort of gezondheidsschriftje. Men is reeds lang geleden gestart met het aanmaken van deze dossiers. Het ontstaan van deze reeks kartert in het verderzetten van de 'buitengewone activiteiten' die vanaf 1911 in de archieven van het museum startten.³

In dat jaar begonnen de belangrijke archiefwerkzaamheden op initiatief van Hippolyte Fierens-Gevaert, toen nog maar secretaris maar toekomstig hoofd-

³ KMSKB, FM, II, 5201.

linksboven: De Archieven van de KMSKB. Het archiefmagazijn is sinds 2004 ingericht met mobiele archiefkasten

linksonder: Een van de agendaregisters, kern van het agendastelsel

rechts: Kaartstelsel en steekkaarten zoals opgevat in 1911. Het kaartstelsel heeft vier ingangen: 1. aangeworven schilderijen, 2. aangeworven sculpturen, 3. geweigerde werken en 4. sleutelwoorden.

conservator van de instelling. Op de 6000 archiefdossiers waren er slechts 600 in orde en raadpleegbaar. De andere moesten nog geordend worden en nadien beschreven en samengevat worden op steekkaarten.

Deze fiches, beschouwd als een soort 'dubbel' van het museumarchief, waren bestemd om bewaard te blijven in een kleine kast die gemakkelijk getransporteerd kon worden in geval van een ramp. Twee bedienden moesten kopies maken van de restauratiedocumenten en deze klasseren in de dossiers van de gerestaureerde schilderijen. Bij het uitvoeren van deze archieftaken werden geleidelijk aan individuele en wetenschappelijke dossiers gecreëerd.

In de jaren 1920 en tot 1932-1933 werden deze dossiers aangevuld met kopieën, uittreksels of volledige transcripties naar de originele archieven, dus niet met archieven zelf. Maar in loop van de jaren 1930 begon men, waarschijnlijk door het gebrek aan tijd en personeel, ook de wetenschappelijke dossiers aan te vullen met originele archiefdocumenten uit de archiefdossiers zelf.

De logica achter de organische vorming van de archieven komt meestal niet overeen met de noden van de musea. En daaruit resulteren precies de individuele wetenschappelijke dossiers die de informatie per item, per object van de collectie concentreren. Deze werkwijze is noodzakelijk. De ontwikkelingen van de numerieke technologie staan vandaag toe om de organische vorming van de archieven te respecteren door de informatie in deze archiefstukken gescheiden te behandelen.

Documentaire bronnen die nog te vaak verwaarloosd worden

Alle musea maken en ontvangen documenten die betrekking hebben op hun specialiteit of wetenschappelijke actiedomein zonder dat deze in directe en exclusieve relatie staan tot de items van hun collectie. De documenten met betrekking tot geweigerde aankoopvoorstellen van kunstwerken, maken bijvoorbeeld deel uit van dit soort museale archieven die van een hoog wetenschappelijk en patrimoniaal belang zijn maar nog te vaak verwaarloosd worden.

De komst van het digitaliseren en het web zal het onderzoek van archiefstukken met betrekking tot duizenden kunstwerken voorgelegd aan en geweigerd door het museum ongetwijfeld een boost geven.

Indien deze dossiers op een transversale manier onderzocht worden, geven ze toegang tot belangrijke 'contextualiserende' gegevens: ze verduidelijken de toe-

schrijvingsmechanismen, de receptie van kunstenaars of bijzondere kunstwerken en meer algemeen de praktijken, procedures, mentaliteit en actoren die in de aankoopbeslissingen tussenkomen.

Alle documenten die voorafgaan aan de museale activiteit behoren tot de institutionele archieven. Het zou interessant zijn om de museale archieven niet als gesloten en voor elkaar ondoordringbare categorieën te beschouwen. De nood om informatie die al dan niet gelinkt is aan de collecties te contextualiseren maakt dat we de categorieën vaak moeten overstijgen.

Bijvoorbeeld, hoe kan men de aankooppolitiek van een museum bestuderen zonder rekening te houden met andere belangrijke factoren zoals de reden en de context voor het afwijzen van een aankoop; de beschikbare financiële middelen; de legale en reglementaire beperkingen op de aanwinsten; de invloed en de rol van de betrokken personen; etc.

Net zoals in het echte leven van individuen en organisaties doen de administratieve en wetenschappelijke aspecten ook hun intrede in de archieven. Men moet de institutionele archieven beschouwen als een geheel waarvan de integriteit absoluut bewaard moet worden want het is bekend dat het geheel meer is dan de som van de delen. Samen met Shelley McKellar zou men geneigd zijn om te zeggen dat een museumarchivaris niet enkel volgens de documentaire strategie van zijn instelling moet werken. Hij of zij moet alles in het werk stellen om een contextuele en 'contextualiserende' benadering van het beheer van de informatie te verdedigen en te promoten.⁴

Digitalisering en valorisatieperspectieven

De digitalisering lost het terugkerende probleem van het conflict tussen de oude organische orde van de documenten en de nuttige ordening per collectie-item op. De archiefdienst heeft in 2016-2017 meegedaan aan het Digit-03 programma geleid door Belspo met twee digitaliseringsprojecten.⁵

Na het ondertekenen van een contract met Acmis zijn de notulen van de beheerscommissies en -comités gedigitaliseerd, wat goed is voor een totaal van ongeveer 8000 pagina's. De Franse maatschappij Arkhênum heeft vervolgens

⁴ MCKELLAR (S.). 'The Role of the Museum Archivist in the Information Age'. In: *Archivaria*, 35 (lente 1993), p. 347-352.

⁵ Deze activiteiten werden uitgevoerd in het kader van het Programma DIGIT-03 voor de digitalisering van het wetenschappelijk en cultureel patrimonium van de FWI's en het Koninklijk Belgisch Filmarchief, gefinancierd door het Belgisch Federaal wetenschapsbeleid (BELSPO).

binnen onze muren een scanner geïnstalleerd en is verder gegaan met de digitalisering van archiefdossiers van de 19^e en 20^e eeuw, goed voor ongeveer 90.000 beelden.

Correspondenties, foto's, catalogi, manuscripten uit de gedigitaliseerde archieven

Momenteel heeft de archiefdienst gekozen voor het importeren van zijn bestaande (Word of Excel) inventarissen in een meertalige open source applicatie (Ica-) Atom. De klantentool Atomis, ontwikkeld door de maatschappij Inzake, zal deze imports verzorgen.

In de maand april 2017 werd deze nieuwe database geïnstalleerd. De dienst hoopt om de inventarissen (metadatas) en afbeeldingen zo snel mogelijk ter beschikking van onderzoekers te stellen. Wij bestuderen op dit moment een eerste fase om het intern toegankelijk te maken via het intranet van het museum in de leeszaal van de bibliotheek.

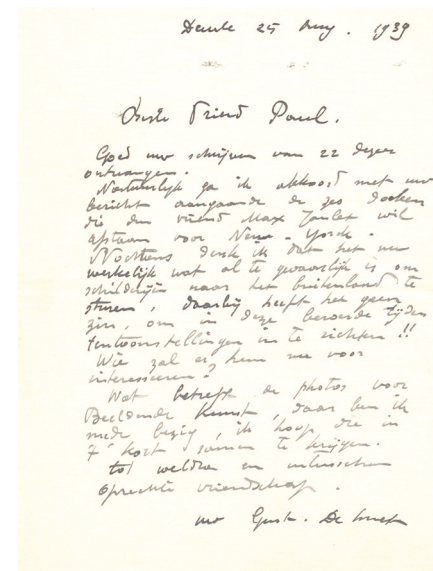
MICHÈLE VAN KALCK
IS KUNSTHISTORICA EN ARCHIVARIS, ZIJ IS VERANTWOORDELIJK VOOR HET ARCHIEF
KMSKB
[HTTPS://WWW.FINE-ARTS-MUSEUM.BE/NL/ONDERZOEK/ARCHIEF](https://www.fine-arts-museum.be/nl/ONDERZOEK/ARCHIEF)

HET ARCHIEF VOOR HEDENDAAGSE KUNST IN BELGIË

Begin van de dienst: het 'Archief van het Expressionisme'

Het is de Internationale Vereniging voor Kunstcritici, toen voorgezeten door Paul Fierens, hoofdconservator van de KMSKB, die de draagwijdte van het kunstarchief inzag en die de nationale secties van deze vereniging aanzette om de bestanden van de representatieve kunstbeweging(en) van hun land te bewaren. Zoals bij de oprichting van het archief over het Futurisme in Italië, van het Bauhaus in Duitsland en van het Kubisme in Frankrijk, richtte de Belgische sectie van het Museum in oktober 1958 de dienst van het 'Archief van het Expressionisme in België' op. Deze had als opdracht het archiefmateriaal van de expressionistische beweging van zowel de kunstenaars van Sint-Martens-Latem 'als ook van hun tentoonstellingsgenoten Tytgat, Brusselmans, [de gebroeders] Jaspers, Hippolyte Daeye [...]', te verzamelen en bestuderen.⁶

⁶ LEGRAND (F.-C.) en HOUBART-WILKIN (S.). 'Les Archives de l'Expressionisme en Belgique / Het Archief van het Expressionisme in België'. In: *Musées royaux des Beaux-Arts / Koninklijke Musea voor Schone Kunsten. Bulletin*, Bruxelles / Brussel, 1961, 1-2, p.37-67. [Franse tekst met samenvatting in het Nederlands]

Brief van Gustave De Smet aan Paul Haesaerts, Deurle, 25 augustus 1939, AHKB, Fonds Paul Haesaerts

Foto van C. Meunier in zijn atelier, Abdijstraat te Elsene (Brussel), AHKB, inv. 89.941

Dit was voor lange tijd de taak van vrijwilligers die er door hun enthousiasme uiteindelijk in slaagden hun opzoekingswerk te verruimen tot de volledig moderne en hedendaagse Belgische kunst. En zo verkreeg de dienst eind 1962 zijn huidige naam: het 'Archief voor Hedendaagse Kunst in België' (AHKB).⁷ Ondersteund door de directie van de Kunsten en Letteren van het ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur verkreeg deze dienst subsidies voor wetenschappelijk personeel en kon het zijn actierrein uitbreiden. In 1966 wordt het AHKB officieel verbonden aan de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

De collectie van het 'Archief voor Hedendaagse Kunst in België'

Vertrekkend van ongeveer 3000 documenten in het begin van de jaren 1960, bewaart het AHKB vandaag de dag ongeveer 700 strekkende meter archief en documentatie. De documenten zijn afkomstig van privé-eigenaars, handgiften of erfenissen. Ze kunnen ook aangekocht zijn. Het zijn vooral tekstuele of iconografische bronnen op papier want er bestaat nu weinig audiovisueel of digitaal archiefmateriaal.

De aanwinstenpolitiek baseert zich op de verbanden tussen de archieven met de schilderijencollectie, de beeldhouwwerken en werken op papier van het departement voor moderne kunst. Het verzamelen richt zich dus meer op de beeldende kunst uit de periode van de 19^e eeuw tot nu, vooral in België, maar het volgt ook de Belgische kunstenaars in het buitenland.

De collectie is erg verscheiden: archiefmateriaal van kunstenaars, artistieke kringen, tijdschriften, kunstschrijvers, verzamelaars, galleries, personen of verenigingen die van belang waren in de Belgische culturele scene. Ook de originele documenten of kopiën zijn erg divers van aard: brieven, handschriften, officiële, administratieve en boekhoudkundige documenten, foto's, drukwerk, en zelfs enkele voorwerpen.

Onder de rubriek drukwerk, verzamelt het AHKB een groot aantal krantenknipsels over het artistieke leven in België (oude of vanaf de jaren 1960 dankzij een abonnement op een 'persoverzicht'), maar ook uitnodigingen voor tentoonstellingen, documentaire affiches, pamfletten, brochures, geïllustreerde partituren, enz.

⁷ Vorige artikels met illustratie over het AHKB: OLLINGER-ZINQUE (Gisèle) en VANDEPITTE (Francisca), 'Het Archief voor Hedendaagse Kunst in België'. In: Van Kalck (Michèle) et al. *Idem*, 2003; DEVILLEZ (Virginie) en HESPEL (Florence), 'Het geheugen van de moderne en hedendaagse kunst'. In *Science Connection. Magazine van het Federaal Wetenschapsbeleid*, 2007, april, p.36-39.

Een groot deel van het archiefmateriaal in AHKB is van historisch belang en enkele documenten hebben ook een esthetische waarde. Het gaat hier niet om 'oud papier' in een kelder. De informatiewaarde van de documenten heeft betrekking op feiten, herplaatst gebeurtenissen in hun context, benadert een meer intiem aspect van een kunstenaar, legt ons zijn creatieproces uit, of het functioneren van een vereniging, belicht de kritiek en de geschiedenis van de kunst of de werking van de kunstmarkt, bewaart vergankelijke documenten, laat toe om de herkomst van de kunstwerken te achterhalen en brengt netwerken aan het licht.

Het AHKB biedt heel wat onderzoeksmogelijkheden voor de kunstgeschiedenis en verrijkt het wetenschappelijk werk in het museum vermits het archief een bijkomende dimensie verkrijgt door de confrontatie met de werken en andersom.

Werking van de dienst

Ten aanzien van deze publieke culturele erfgoedcollectie vervult de archiefdienst – zoals het museum het doet voor de kunstwerken – zijn wettelijke opdracht van verzamelen (de collectie vergroten), bewaren, ontsluiten, bestuderen en valoriseren.

Het AHKB bestaat uit een verzameling van geïsoleerde documenten, papieren uit persoonsarchieven en enkele fondsen van groter volume. Van bij het ontstaan heeft het AHKB als een documentatiecentrum gefunctioneerd en zowel de documentatie als de bestanden zijn volgens eigenaam of onderwerp geklasseerd in de thematische dossiers die zelf opgesplitst zijn in verscheidene rubrieken: 'correspondentie', 'documentaire foto's', 'foto's van werken', 'teksten van', 'teksten over' en 'varia'.

Elk archiefdocument werd aanzien als een collectiestuk en bijgevolg per stuk behandeld. Nu krijgen nog steeds enkele documenten een inventarisnummer per stuk, conform de inschrijvingsvolgorde in het register. Maar de documenten van de 'archieffondsen' worden sinds enkele jaren niet meer uit elkaar gehaald en onderverdeeld in de verschillende thematische mappen. Vanaf nu worden ze behandeld als afzonderlijke entiteiten die de archivistiekriteria beter respecteren.

Om te zoeken in de collectie zijn er 'archieftoegangen'. Het AHKB heeft verschillende steekkaarten: moederfiches en afgeleide fiches die op trefwoord geklasseerd staan. Er zijn ook plaatsingslijsten, eigenlijke inventarissen en een fondsenlijst maar deze zijn nog niet allemaal geïnformatiseerd.

Daarnaast bestaat er een database van de collectie van het AHKB die sinds 2008 bruikbaar is onder de naam ARCHIBALD. Dit letterwoord staat voor: *Archives of Belgian Art – Letters & Documents* en is te raadplegen via www.opac-archibald.be. Deze is niet alomvattend maar beschrijft en geeft al toegang tot het fonds Octave Maus, een groot deel van het René Magritte archief (zijn volledige fotoverzameling), archiefdocumenten met betrekking tot Léon Spilliaert, enz.

Sinds het begin was het archief van het AHKB niet enkel voor conservatorcollega's van het Museum bedoeld maar ook voor het wetenschappelijk en pedagogisch onderzoekswerk van externe onderzoekers. De archieven kunnen na afspraak twee keer per week op dinsdag en donderdag geraadpleegd worden in een kleine leeszaal op de Museumstraat 5. Iedereen is welkom: studenten van het hoger onderwijs, specialisten, amateurs, collega's van andere musea of culturele instellingen. Sommigen komen uit het buitenland. Het AHKB beantwoordt ook de geschreven vragen in verband met informatie of tips en dit het hele jaar door.

Bronnenstudie en valorisatie

Het onderzoekswerk van de collega's van het Museum of van externe onderzoekers mondt uit in wetenschappelijk werk, dat al dan niet gepubliceerd wordt: monografieën, scripties, artikels, bronneneditie, lezingen, bijdragen tot tentoonstellingscatalogi of documentaire films, pedagogische presentaties, zowel op papier als online. De documenten van het AHKB worden er met anderen getoond in een zekere context en zo krijgen zij een meerwaarde.

Door de jaren heen evolueert het wetenschappelijk onderzoek en onderzoekers kunnen nieuwe velden aanboren op basis van de archieven. Inzicht in het 'netwerk van contacten' of socio-economisch onderzoek over de grenzen heen zit in de lift.

De toegekende trefwoorden van bij het ontstaan van de dienst hebben zich gaandeweg uitgebreid. Men besteedt nu, naast kunstenaars, ook aandacht aan de namen van mecenasen, verzamelaars, handelaars en actoren van de culturele sector.

De te bestuderen fondsen en collecties van het AHKB zijn rijk, vooral wanneer de onderzoeker de link legt tussen de verschillende bronnen. De kunstenaarsarchieven⁸ kunnen worden aangevuld door de aanwezige archiefdocumenten van de kunstenaarsgroepen⁹, en het onthaal van hun werken kan opgespoord worden in de archiefdocumenten van de kunstcritici¹⁰ of van de tijdschriften.¹¹

Het AHKB bezit daarenboven archiefmateriaal en documentatie over de kunstgaleriën¹² in België, vooral van de jaren 1920 tot de avant-garde van de jaren 1970. Het kan interessant zijn om deze ook te confronteren met de laatst vermelde archieven.

Een andere manier waarop het archief beter bekend geraakt bij het publiek is door het te tonen tijdens tentoonstellingen. Voor de uitleen bij externe tentoonstellingen staat het AHKB in contact met wetenschappelijke collega's van andere Belgische en buitenlandse instellingen. De documenten worden ook getoond tijdens interne tentoonstellingen. Het Magritte Museum stelt nu 80 archiefstukken van het AHKB tentoon naast de publicaties van de bibliotheek en de kunstwerken zelf. In het Fin-de-Siècle Museum, in de vitrines op de 6e verdieping, toont het AHKB documenten in verband met Les XX en La Libre Esthétique. Deze Brusselse avant-garde kunstkringen maakten tentoonstellingen van Belgen en grote buitenlandse namen uit het impressionisme, het neo-impressionisme, post-impressionisme, zoals Seurat, Signac, Van Gogh, Gauguin, Rodin, Gallé, Toorop, enz.

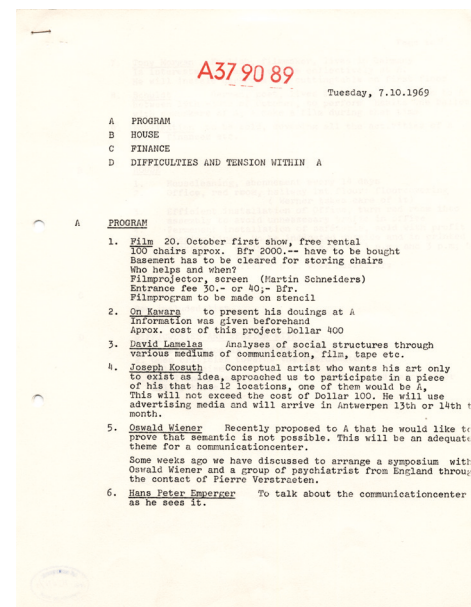
⁸ O.a. het fonds van de realistische schilder Camille Van Camp rond 1860-1880, de archieven van kunstenaars van het einde van de 19e eeuw (Constantin Meunier, Henri Evenepoel, Félicien Rops, Alfred Stevens, James Ensor, Théo Van Rysselberghe, William Degouve de Nuncques, George Minne, Emile Claus, George Morren, Léon Spilliaert, Jacob Smits, Jules Lagae), de archieven van de expressionisten en de eerste abstracten of de futurist Jules Schmalzigaug, de archieven van surrealisten van de eerste en tweede generatie (René Magritte, E.L.T. Mesens, Marcel Lecomte, Jane Graverol, Armand Simon), de archieven van kunstenaars actief na de Tweede Wereldoorlog (Berthe Dubail, Gilbert Decock) of van de hedendaagse kunstenaar Jacques Charlier.

⁹ O.a.: Société Libre des Beaux-Arts, Les Vingt & La Libre Esthétique, Vie et Lumière, Société royale des Beaux-Arts, Cercle Artistique et Littéraire de Gand, Koninklijke Vereniging voor Beeldende Kunstenaars van België, Jonge Belgische Schilderkunst, CAP.

¹⁰ O.a.: Archief Robert Goffin, Sander Pierron, Paul Haesaerts, Léon-Louis Sosset, Emile Langui, Luk Lambrecht.

¹¹ O.a.: *Het Overzicht, Variétés, Plus moins Zéro.*

¹² O.a.: *Le Centaure, Galerie Georges Giroux, L'Epoque, Apollo, A37 90 89, MTL, Les Contemporains, Cogeime, Carrefour, Ad Libitum*

Werkdocument van de galerie A37 90 89, Antwerpen, 7 oktober 1969, AHKB, inv. 119.631/1

De digitalisering

Naar aanleiding van een wetenschappelijk onderzoeksproject van het Museum is het AHKB sinds 2008 in het digitale tijdperk getreden.

Het wilde de meer dan 2000 postkaarten en brieven van het Octave Maus-fonds (Les XX en La Libre Esthétique) valoriseren en had, onder andere, sinds 2004 gekozen voor het computerprogramma VubisSmart¹³ voor de archiefbeschrijving van de stukken.

Zo werd de informatisering van de collectie van het AHKB gestart en vervolgens verder uitgebreid naar andere delen van de verzameling. De beschrijving van de fondsen, dossiers of stukken in de gegevensbank Archibald die men bekomt door eenvoudige opzoeking of geavanceerd zoeken, gaat vaak gepaard met een

¹³ Meertalige eigendomssoftware waarvoor toen gekozen werd omdat deze aansloot bij de reeds in het museum gehanteerde systemen voor bibliotheek- en collectiebeheer.

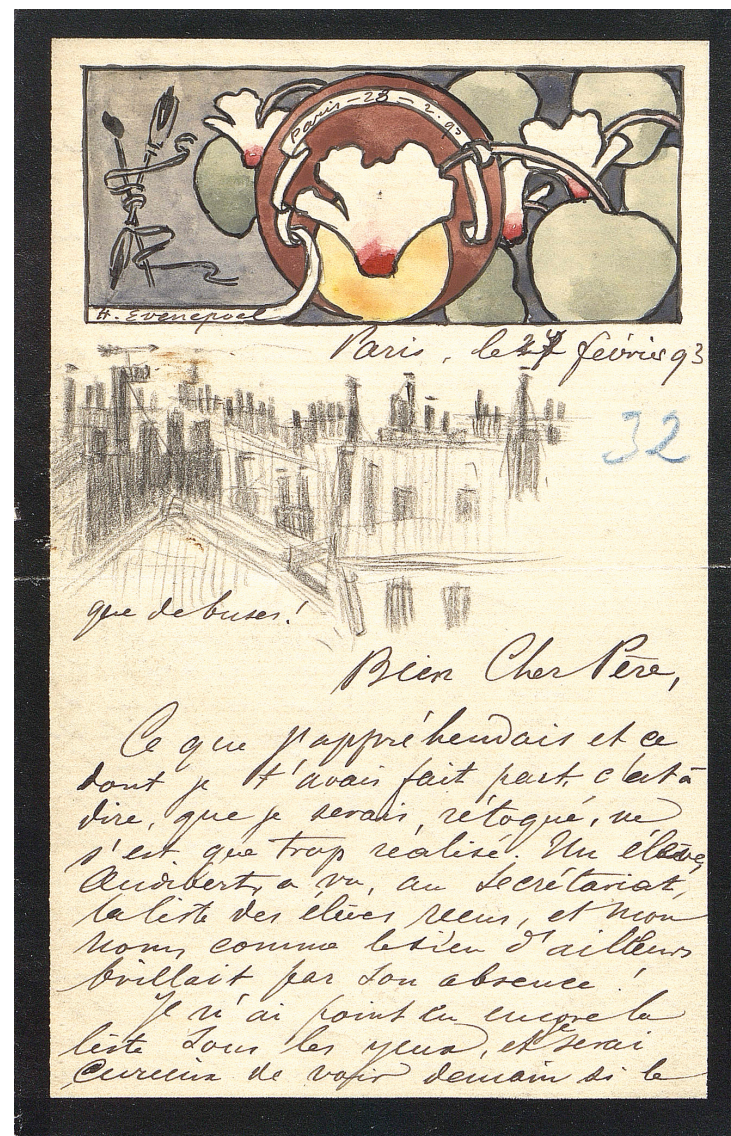
digitaal beeld waardoor men onmiddellijk het document kan raadplegen. Dat er soms geen digitale beelden zijn gekoppeld aan de beschrijving is spijtig genoeg te wijten aan het feit dat de copyright niet werd geregeld. Een tabblad 'Geleid bezoek' werd in de ontwikkelingsfase aan de databank toegevoegd. Het opzet was om op een ambitieuze manier de laatste aanwinsten, de uitgeleende documenten in intra- en extra-muros tentoonstellingen en thematische rondleidingen aan het publiek voor te stellen. In het begin kon de archiefdienst de content voor dit aanbod aanleveren en het resultaat is online zichtbaar.

Niettemin werd het enthousiasme van het krimpende personeel wat afgeremd doordat zich, begin 2013, een tweede kans voor numerieke ontwikkeling aanbood waarin opnieuw tijd en energie geïnvesteerd moest worden: de participatie aan het digitaliseringsprogramma DIGIT.

Het Museum ondersteunde dit programma, beheerd door Belspo en het numeriek fotograferen van kunstwerken reeds financieel. Voor de twee archiefdiensten en de bibliotheek werd het een plotse start van het project en dit gebeurde zonder veel voorbereiding. Men moest zich in weinig tijd vertrouwd maken met het beheren van het programma zelf – dat nu nog 11 partners samenbrengt – , zich ook informeren over alle aspecten van digitalisering van archief, zijn eigen noden bepalen en de hulpmiddelen invoeren.

Eerst heeft het AHKB deelgenomen aan de 'voorbereidende' fase van Digit-03. De prioriteit werd onmiddellijk gegeven aan een reeks van 877 negatieven van eind 19^e eeuw. Deze negatieven van de Belgische kunstenaar Henri Evenepoel staan voor meer dan 95% op film van cellulosenitraat en zijn dus ontzettend kwetsbaar door de materiële samenstelling die tot eigen chemisch verval leidt. Om ze beter te behouden, werden deze negatieven vanaf de jaren 1970 aan het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) in bewaring gegeven. Een studie over hun toestand in 2011 gaf aan dat ze aangetast waren en ze dringend gered moesten worden. Dit werd de eerste goede reden om deze negatieven te digitaliseren. De tweede was het wetenschappelijke belang van deze clichés. Het Museum heeft verschillende werken van Evenepoel en het AHKB beschikt over ongeveer 394 brieven en briefkaarten – soms door de kunstenaar geïllustreerd – geadresseerd aan zijn vader, alsook een album met vintageafdrukken van de negatieven.

Er kwam een samenwerking met het KIK dat de nodige expertise in huis had. Het KIK legde zich toe op de operationele fase: digitalisering door fotografie die normen en internationale standaarden respecteert, met ontstopping en nieuwe

Brief van Henri Evenepoel aan zijn vader, Edmond Evenepoel, Parijs, 27 februari 1893, AHKB, inv. 14.544

verpakking. Het AHKB deed een deel van de kwaliteitscontrole en de beschrijvende metadata. Het is een verdienste van het KIK om deze digitalisering te valoriseren door de resultaten op zijn online fototheek te tonen, www.kik-irpa.be. De negatieven (en positieven) van deze clichés, getrokken met één van de eerste Pocket-Kodak aangekocht in 1897, onthullen de favoriete thema's van Evenepoel: straatscènes – onder andere tijdens zijn verblijf in Algerije – en binnenhuiselijke tafereelen. Uitermate interessant zijn de zichten van zijn ateliers in Algerije en in Parijs waar men aan de muren zijn werken bespeurt.

Na deze digitalisering heeft het AHKB, in het kader van een eerste Europese openbare aanbesteding georganiseerd door Belspo, het Digit-03 project voor de papier-digitalisering vervolgd. Er werd vanaf dit moment een speciaal budget aangevraagd voor het aanwerven van personeel en de rekrutering van een wetenschappelijke assistente van niveau A werd effectief sinds november 2015.¹⁴ Door de externe maatschappij ACMIS (Schoten) heeft het AHKB, sinds februari 2016, niet alleen 31 albums met krantenknipsels over de jaarlijkse salons van LesXX en La Libre Esthétique, een album met artikels over Xavier Mellery maar ook handgeschreven notitieboekjes – waaronder 8 van Ensor – laten digitaliseren. Een totaal van 5300 beelden (sommigen met OCR). Het was een zware klus om de albums die fragiele krantenknipsels bevatten, te fotograferen. De krantenknipsels waren niet altijd leesbaar door het strak inbinden of door de lijmvlekken die door het papier schenen. Sommigen hadden uit plooibare bladzijden, pagina's die niet of slecht genummerd waren en knipsels die mekaar op hetzelfde blad overlappen.

In december 2016, ging het AHKB een samenwerking aan met de Franse maatschappij Arkhênum voor de digitalisering van 'papieren A4/A3', voor een totaal van meer 11.000 scans. Mooie correspondenties van Evenepoel, Ensor, Frederic of Magritte en tekstuele documenten afkomstig uit de fondsen Van Camp, Degouve de Nuncques en Jacob de Graaff, bewaard door het AHKB, gingen door de CopiBook scanner van het mobiel labo in situ. De kwaliteitscontrole en het hernemen van bepaalde digitale beelden is maar net achter de rug. Volgens de planning van Digit-03 zal het AHKB tot 2018 verder inzetten op de digitalisering van 1700 foto's op papier, het audiovisueel materiaal, enkele cassettes, platen en geluidsbanden.

¹⁴ Ellen Van Keer, nieuwe collega voor de digitaliseringsprojecten van beide archiefdiensten.

Om de digitale beelden van het Digit-03 project te valoriseren wil het AHKB, zoals het archief van het KMSKB, gebruik maken van het open source programma ATOM. Daarom moet het AHKB echter eerst de mogelijkheden bestuderen voor migratie van de huidige databankgegevens.

Vanaf nu krijgt het beheer van het archief een andere wending. Men staat voor nieuwe uitdagingen: werken aan een flexibele gegevensbank met meer mogelijkheden en conform aan hedendaagse gebruiksvormen, nieuwe ervaringen rond valorisatie van documenten (waarom niet met kunstenaars bijvoorbeeld), het verkennen van de crowdsourcing, rekening houden met de nieuwe wetgeving inzake auteursrechten of de bescherming op persoonsgegevens en tegelijkertijd de evolutie naar open data in acht nemen, leren omgaan met digital born archief... Werk en creativiteit in het verschiet !

VÉRONIQUE CARDON

IS KUNSTHISTORICA EN VERANTWOORDELIJK VOOR HET ARCHIEF VOOR
HEDENDAAGSE KUNST IN BELGIË
[HTTPS://WWW.FINE-ARTS-MUSEUM.BE/NL/ONDERZOEK/ARCHIEF-VOOR-
HEDENDAAGSE-KUNST-IN-BELGIE](https://www.fine-arts-museum.be/nl/onderzoek/archief-voor-hedendaagse-kunst-in-belgie)

COLOFON

Zesmaandelijks tijdschrift van het Archief en Museum voor het Vlaams leven te Brussel vzw

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Erwin Eysackers, Arduinkaai 28, 1000 Brussel

EINDREDACTIE

Kathleen De Blauwe

REDACTIE

Kathleen De Blauwe, Guy De Grootte, Ann Mares, Frank Vanhaecke, Frederik Geysen

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Yvo Peeters, Kathleen De Blauwe, Theo Thomassen, Tine Verwerft, Steph Feremans, Frederik Geysen, Frank Vanhaecke, Michèle Van Kalck, Véronique Cardon

REDACTIEADRES

Arduinkaai 28 1000 Brussel | arduin@amvb.be

VORMGEVING

L-INK

DRUK

Maes Printing

ISSN

1784-3111

ABONNEMENT

op *Arduin* en *@rduin*: € 20,00

Losse nummers *Arduin*: € 15,00

BBC: 433-1062071-43 | BIC: KREDBEBB | IBAN: BE66 4331 0620 7143

Het AMVB tracht de wettelijke voorschriften inzake auteursrecht toe te passen. Instellingen en personen kunnen contact opnemen met de redactie indien zij menen rechten te kunnen laten gelden.

AMVB

Arduinkaai 28, 1000 Brussel | tel: 02 209 06 01 | fax: 02 502 83 21 | www.amvb.be

Algemeen: info@amvb.be

Directie: ann.mares@amvb.be

Archief: frederik.geysen@amvb.be

Publiekswerking: kathleen.deblauwe@amvb.be

Arduin: arduin@amvb.be (redactionele vragen en opmerkingen)

De leeszaal van het AMVB is gedurende de weekdays toegankelijk van 9.00 tot 16.00 uur en op afspraak, gesloten tijdens het weekend en op feestdagen.

vlaanderen
verbeelding werkt

HOE HET AMVB STEUNEN?

Wil u meehelpen aan de bekendmaking, bewaring en bescherming van dit dynamisch Brussels Nederlandstalig erfgoed?

Door een gift of een vrije bijdrage te storten op BE66 4331 0620 7143, kan u ons alvast steunen in het bereiken van deze doelen.

Giften vanaf €40 zijn fiscaal aftrekbaar.
Voor meer informatie contacteer secretariaat@amvb.be.

Het hele AMVB-team dankt u hartelijk en heet u welkom in ons open huis.